

27 Mayıs 1960 Tarihinde Yürürlükte Olan Ceza Mevzuatımız ve Evrensel Hukuk Bağlamında Yassıada Yargılamaları

Turkish Criminal Law in Effect at 27 May 1960 and Yassıada Case in the Context of Universal Law

Ahmet Gökçen* , Ertuğrul Ünal**

öz

27 Mayıs 1960 günü demokratik seçimlerle gelmiş Demokrat Parti hükümeti ile TBMM tarafından seçilmiş Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a karşı askeri hareket başlatılmıştır. Başlatılan askeri hareket ile hem Demokrat Parti Hükümeti ve hem de Cumhurbaşkanı işbaşından uzaklaştırılmış, yönetim Türk Silahlı Kuvvetlerinin içinden çıkan bir Cuntanın eline geçmiştir.

Bu cunta tarafından Marmara Denizinde bulunan bir adada kurulan olağanüstü mahkemede; başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başvekil Adnan Menderes olmak üzere, Demokrat Parti Hükümetinin bakanları, milletvekilleri ve onlarla birlikte hareket ettikleri kabul edilen çeşitli idari kademelerdeki bürokratlar yargılanmışlardır (14 Ekim 1960 – 15 Eylül 1961). Adanın ismi Yassıada olduğu için burada yapılan yargılamalar da aynı isimle anılmaktadır.

Kural olarak hiç kimse işlediği zaman kanunda suç olarak tanımlanmamış bir fiilden dolayı cezalandırılmaz, fiilin işlenmesinden sonra daha ağır ceza içeren bir kanun değişikliğinde kişinin lehine olan kanun tatbik edilir. Ayrıca bir suç isnadıyla karşılaşan herkes adil yargılanma hakkına sahiptir.

Evrensel kabul gören ve insan hakları üzerine hazırlanmış bütün uluslararası sözleşmelerde yer bulan bu kurallar 27 Mayıs 1960 tarihinde yürürlükte bulunan 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 1'inci ve 2'nci maddelerinde de yer almaktaydı. Buna rağmen Yassıada yargılamalarında kurulan özel yetkili mahkemelerde başta masumiyet karinesi ve suçta ve cezada kanunilik ilkesi olmak üzere evrensel hukuk ilkeleri ile kanunların amir hükmü sanıklar aleyhine ihlal edilmiştir. Daha da vahimi, bu ihlallerin sözde gerekçeleri, dönemin meşhur hukukçuları tarafından üretilmiştir.

Çalışmamızda Yassıada yargılamaları, ceza ve ceza muhakemesi hukuku kapsamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suçta ve Cezada Kanunilik İlkesi, Lex Praevia, Adil Yargılanma Hakkı, Masumiyet Karinesi, Yassıada Yargılamaları.

* Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
ORCID:0000-0002-0849-7432.

** İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
ORCID: 0000-0002-0025-9317.

Sorumlu Yazar/Correspondence Author: Ahmet Gökçen Ertuğrul Ünal

E-posta/E-mail: ahmet.gokcen@marmara.edu.tr av.ertugrulunal@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 02.12.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 31.12.2021

ABSTRACT

On May 27, 1960 a military operation had been initiated against democratically elected Demokrat Parti government and the president Celal Bayar who was elected by the Grand National Assembly of Turkey. Both National Assembly and the president had been ejected from duty and a group of soldiers within Turkish Armed Forces had taken over the control.

The junta had established a special court for the trials of Demokrat Parti members and associated persons such as president Celal Bayar, prime minister Adnan Menderes between 14 October, 1960 – 15 September, 1961. This trials were known as “Yassıada Trials”, since the court was established on the island called “Yassıada”.

As a general rule no one shall be held guilty of criminal offence on account of any act or omission which is not regulated in the law as a crime at the time of offence or omission and if a law which is regulated after the act or omission includes heavier punishment, the law which favors the perpetrator shall be implemented. Besides every person has right to have a fair trial in determination of criminal charges against him.

Those general rules given above have been accepted internationally for a long period of time and taken part in almost every treaties on human rights. Likewise Turkish Criminal Code No. 765 Art. 1 and 2 regulates those rules. However the special court which was established in Yassıada to try the members of Demokrat Parti had ignored the Code and the universal principles of criminal law especially the presumption of innocence and nulla poena sine lege against the defendants. Moreover the breach of human rights during the trial had been exonerated and justified by the most notable jurists during the process.

In this article we will evaluate Yassıada trials in the scope of the principles of criminal and criminal procedure law.

Keywords: No Punishment Without Law, Lex Praevia, Right to Have a Fair Trial, Presumption of Innocence, Yassıada Hearings

GİRİŞ

Hukuk ve demokrasi açısından yakın tarihimizin şüphesiz en acı olaylarından biri, 27 Mayıs 1960'da gerçekleştirilen askeri darbe sonucunda Türk Silahlı Kuvvetlerinin içindeki bir Cuntanın¹ Devlet yönetimini ele geçirmesi ve akabinde kurdurdukları olağanüstü mahkemede yargılananlara, aileleri ve sevenlerine yaşatılan ıstıraplardır.

Demokrasiye, evrensel hukuka ve o gün yürürlükte olan mevzuatımıza aykırı olarak gerçekleştirilen darbe ve akabinde kurulan Yüksek Adalet Divanı isimli olağanüstü mahkemede, her biri mesleğinde temayüz etmiş sözüm ona “hakim ve savcılar” görev almaktan çekinmemiş, İstanbul ve Ankara Hukuk Fakültesi mensubu bazı öğretim üyeleri ise fikirleriyle askeri cuntaya, yaptıkları ve yapacakları hukuka, ceza hukuku bilimine ve mevzuata aykırı uygulamalar konusunda yol göstermiş, fiilen katkı sunmuş, bu suretle irtikap edilen fiillerin yapılan haksız uygulamaların müşterek faileri (sorumluları) olmuşlardır².

1 Bu Cunta kendisini “Milli Birlik Komitesi” olarak adlandırmıştır.

2 Sanıklar aleyhine ihdas edilen kanunların geçmişe yürütülmesi, cezaların infazı ve kanunsuz şekilde kurulan

Bu olağanüstü mahkemede dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başvekil Adnan Menderes ile Demokrat Partili bakan, milletvekili ve birçok üst düzey yönetici toplamda 592 kişi yargılanıp idam dahil en ağır cezalara çarptırılmıştır³.

Sözde Yüksek Adalet Divanı, muhakemenin sonunda, Demokrat Parti iktidarıyla ilgili görüşlerini de açıklamıştır. Burada 1924 ve 1930'daki çok partili hayata geçiş denemelerinden, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmelerden, çok partili hayata geçiş sürecinden ve 1950 seçimlerinden bahsedilmiş ve Demokratlarla ilgili eleştirilerde bulunulmuştur. Tahkikat Komisyonun kurulması ve iktisadi politikaların başarısızlığından söz edilmiş, gericilerle işbirliği yapılarak gericiliğin teşvik edildiği öne sürülmüştür. Açıklamada; “*Türkçe ezan kaldırılmıştır. Atatürk'ün dil konusunda ne kadar hassas olduğu malum iken, Türkçeyi sadeleştirme cereyanı bırakılarak, anayasa değişikliği ile ezanın eski haline dön*”dürülmesi ağır şekilde tenkid edilmiştir⁴. Buradan anlaşılmalıdır ki Demokrat Parti iktidarının dini konulardaki bazı uygulamaları bu kesimde ciddi rahatsızlığa sebep olmuştur⁵.

Devlet aklı, milletin seçilmiş temsilcilerine yapılan bu haksız ve adaletsiz uygulamaları bir nebze olsun hafifletecek kanunları ve düzenlemeleri yıllar sonra yapabilmıştır.

Yassıda yargulamaları sürecinde asıl düşündürücü olan ise haksız, adalete aykırı yaptırım ve uygulamaların hakim ve savcılar eliyle icra edilmesi, onların da akıl hocalığını her biri devlet imkanları ile yurt dışında eğitim görmüş devrin en tanınmış hukuk hocalarının yapmasıdır. Özellikle döneminde Yargıtay üyesi, Yargıtay daire başkanı sıfatı olan kişilerin, hukukçu olmanın onlara yüklediği vicdani sorumluluğu, hak ve adalet dağıtma yönündeki asli görevlerini unutarak bu tür cinayet mahkemelerinde görev kabul etmeye teşne olmaları ve kabul etmeleri üzücüdür.

Bu vesileyle oluşturulan sözde ilim heyetinde ve mahkemelerde görev almayı reddeden mümtaz hukukçular İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Kürsüsü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Tahir Taner⁶ ile dönemin Yargıtay Başkanı Dr. Recai Seçkin'i saygıyla

mahkemelerin yürüteceği süreç için Cunta tarafından oluşturulan ilmi heyette yer alan Prof. Dr. Sulhi Dönemezer, Uğur Mumcu'nun ‘Kimlerdi?’ başlıklı Cumhuriyet Gazetesinin 3 Ağustos 1991 tarihli ve 24046 sayılı nüshasında yayınlanan yazısında verdiği cevapta, zorla bu heyet içerisinde yer aldığını ve zaten hükmün baştan verilmiş olduğunu, cinayetleri önlemek için hukukun temel ilkelerini ihlal etmeyi tercih ettiklerini savunmuştur: ‘*Bizler ertesi günü merhum Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın da iltihakıyla apar topar Ankara'ya götürüldük ve hemen komisyon toplantısına alındık (...) Sabah toplantıdan önce Naci Şensoy bana, hazırladıkları metin kabul olunmazsa Yassıada'daki genç subayların orada bulunan elli kişiyi öldüreceklerini dehşet içinde söyledi. (...) Büyük bir vicdan baskısı ile karşı karşıya idik; cinayetleri önlemek ve hukukun bir temel ilkesini ihlal etmiş durumda kalmış olanlara katılmak. Cinayetleri önlemeyi tercih ettik.*’ Cuntacıların ve muhakemenin uygulamalarını meşrulaştırmakla görevli bu heyette ayrıca Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, Prof. Dr. Sahir Erman, Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Dr. Naci Şensoy, Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubah, Prof. Dr. Nurullah Kunter, Prof. Dr. Ragıp Sarıca, Prof. Dr. Tahir Taner, Prof. Dr. Nurhan Köni, Prof. Dr. Faruk Erem, Doç. Dr. Muammer Aksoy yer almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: **Emine Gürsoy Naskali**, ‘Yassıada Anayasa Davasının Müdafası’, iç Emine Gürsoy Naskali, Darağacındaki İstiklal Madalyası (Lale Yayıncılık 2022) 49.

3 Bkz: *Yüksek Adalet Divanı Kararları, İstanbul-Yassıada, 14 Ekim 1960 – 15 Eylül 1961*, (Kabalıcı Yayınevi 2007), 5 vd; Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, UYA-ZWİ, 20, C. Sabah, 292 vd.

4 **Şevket Süreyya Aydemir**, *Menderes'in Dramı*, (14. Basım Remzi Kitabevi 2013) 479; Anayasanın dilindeki değişiklikler için bkz. **Selim Erdin**, ‘Yasaların Dili’, *Mecmua*, (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 2008), 224.

5 **İlyas Topçu, Sema Akılmak Topçu**, ‘Adnan Menderes’in Yargılanması ve İdamı’, (2017) (61) Akademik Bakış Dergisi 59, 68-69.

6 Tahir Taner, oluşturulan “ilim heyeti”nin aşağıda açıklayacağımız makale şamil kanun çıkarmak istediğini farkedince

anmamız gerekir. Taner ve Seçkin; bu heyette ve mahkemede görev almayı haksızlıklara ortak olmamak için reddetmişlerdir.

Çalışmanın amacı; genç nesillere özellikle de adalet dağıtma görevi yapan genç hukukçulara ve genç hukukçu adaylarına yakın tarihimizin bu demokrasi ve hukuk cinayetleri hakkında bir nebze olsun bilgi vermektir.

Mecelle; hâkimde⁷ bulunması gereken vasıfları saymıştır. Burada bahsedilen “hakim” terimini günümüze hukukçu olarak uyarlayabiliriz. Şu halde “Hukukçu” (hakim, savcı, avukat); “*hakim*”⁸, *fehîm*⁹, *müstakîm*¹⁰, *emin*¹¹, *mekîn*¹² ve *metîn*¹³ olmalıdır¹⁴.

Bu tanımın yapıldığı zamandan günümüze gelinceye kadar yaşananlara ve mevcut hukukçu profiline baktığımızda; hukukçuları yetiştirme konusunda ne kadar çok çalışmamız gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Aşağıda darbe ve sonrasında yaşananlar; o dönemdeki mer’i mevzuatımız ve evrensel hukuk kuralları da dikkate alınarak özellikle ceza ve ceza muhakemesi bilimi bağlamında ana hatlarıyla anlatılacak, daha doğrusu özetlenmeye çalışılacaktır.

I. 27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ VE YASSIADA YARGILAMALARI

A. GENEL AÇIKLAMALAR

27 Mayıs 1960 günü gece yarısından sonra başlatılan askeri bir hareket ile ülkenin seçimle gelmiş Demokrat Parti Hükümeti ve TBMM tarafından seçilen Cumhurbaşkanı işbaşından uzaklaştırılmış, yönetim Türk Silahlı Kuvvetlerinin içinden çıkan bir Cuntanın eline geçmiştir.

Bu cunta tarafından Marmara Denzinde bulunan bir adada kurulan olağanüstü mahkemede; başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başvekil Adnan Menderes olmak üzere, Demokrat Parti Hükümeti’nin bakanları, milletvekilleri ve onlarla birlikte hareket ettikleri kabul edilen çeşitli idari kademelerdeki bürokratlar yargılanmışlardır (14 Ekim 1960 – 15 Eylül 1961). Adanın ismi Yassıada olduğu için burada yapılan yargılamalar da aynı isimle anılmaktadır¹⁵.

bu heyette çalışmanın taşıdığı sıfatla bağdaşmayacağını belirterek heyetten çekilmiştir. Bkz: **Nazlı Ilıcak**, *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, C. II (Kervan Yayınları 1977), 391. Ayrıca bkz. **Osman Doğru**, *27 Mayıs Rejimi*, (İmge 1998) 34.

7 “Hâkim” kelimesinin sözlük anlamı; “Hükmeden, hüküm veren” demektir (Hayat Büyük Türk Sözlüğü, 474).

8 “Üstün zekâsı ve yüksek ahlakıyla seçkin kişi, filozof” (Hayat Büyük Türk Sözlüğü, 474).

9 “Anlayışlı, kavrayışlı, zeki akıllı”. (Hayat Büyük Türk Sözlüğü, 474).

10 “Doğru yolda olan, doğru, dürüst, namuslu” **Ayverdi**, C. II, 2239.

11 “Korkusuz, korkmaz, emniyet sahibi, güvenilir ve itimat edilir kimse” **Ayverdi**, C. I, 846.

12 “Öturalı, güçlü, itibarlı, vakar ve nüfuz sahibi kimse” **Ayverdi**, C. II, 1987.

13 “Metanetli, Zorluk, sıkıntı ve acılar karşısında yılgınlık göstermeyen, dayanma gücünü kaybetmeyen kimse”. **Ayverdi**, C. II, 2039. Ayrıca bkz; **İlber Ortaylı**, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı* (Kronik 2015) 4 vd.

14 Bkz: Mecelle-i Ahkam-ı Adliye, “Fasl-ı Evvel”, m. 1792.

15 Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 292 vd.

Darbe esnasında iktidar mensupları evlerinden alınıp Ankara'da Harp Okulunda, İstanbul'da ise Davutpaşa Kışlasında toplanmışlar ve 29 Mayıs gecesinden itibaren Yassıada'ya nakledilmişlerdir¹⁶.

Silâhlı kuvvetler adına iktidara el koyan ve kendisine Milli Birlik Komitesi (MBK) adını veren Cunta, o dönemde kendilerine destek veren bazı hukuk fakültesi hocalarının da yardımıyla Anayasa ve ceza mevzuatında değişiklikler yapmıştır. Bu çerçevede 1924 Anayasasının birçok hükmü yürürlükten kaldırılmış, 27 maddelik yeni bir Anayasa hazırlanıp yürürlüğe konulmuştur. Bu Anayasanın 6. maddesinde, Yassıada'da toplanan kişiler hakkında tahkikat yapmak ve son soruşturma açılmasına, bunların Yüksek Adalet Divanına sevk edilip edilmemesine karar vermek üzere bir Yüksek Soruşturma kurulu teşkili, yargılamaların da Yüksek Adalet Divanınca yürütülmesini öngörülmiştir¹⁷.

Yüksek Soruşturma Kurulu 7 Temmuz 1960 tarihinde Ankara'da göreve başlamış ve işlerin hızla yürütülebilmesi için kendi bünyesinde alt komisyonlar kurulmuştur. Sanıklara daha yüksek cezalar vermeyi mümkün kılmak için Türk Ceza Kanununun 65 yaşını geçmiş olanlara idam cezası uygulanamayacağına dair 56'ncı madde hükmü MBK tarafından yürürlükten kaldırılmış ve 146'ncı maddeye üçüncü bir fıkra eklenerek bu hükümlerin geçmişe yürüyeceğine dair geçici kanun çıkarılmıştır (11 Temmuz 1960). Böylece yasama dokunulmazlığına sahip milletvekilleri, TBMM'de kullandıkları oy sebebiyle yargılanmış ve mahkum edilmiştir¹⁸.

B. YASSIADA'DA YAPILAN YARGILAMALAR

Yassıada'da zorla tutulan kişiler hakkındaki iddialarla ilgili ceza soruşturmasını ve yargılamayı mevcut ceza mevzuatına göre yapacak olan Yüksek Soruşturma Kurulu ve Yüksek Adalet Divanı üyeleri, 13 Ekim 1960 günü Yassıada'ya götürülmüş ve duruşmalar ertesi gün başlamıştır¹⁹.

Yüksek Soruşturma kurulunca yapılan tahkikat neticesinde 19 ayrı dava açılmıştır²⁰. Bu davalar kısaca aşağıda sıralanmıştır.

16 Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 292 vd.

17 **Naskali**, (n 2) 54; Meydan Larousse C. 20, Sabah, 292 vd.; **Atilla Sav**, 'Adalet Tarihimize İlişkin Notlar', (2007) 65(3) Ankara Barosu Dergisi 186, 191. Bu soruşturma ve yargılamayı yapacak üyelerin seçimi için, Cunta tarafından kurulan hükümetin ilk adalet bakanı olan Mustafa Amil Artus, 100 kişilik bir liste oluşturmuş Cunta, bunlardan kendine yakın olan isimleri görevlendirmiştir. Önce 31 kişilik Yüksek Soruşturma Kurulu oluşturulmuş sonra da 9 asil 5 yedek hakimden oluşan Yüksek Adalet Divanı teşkil edilmiştir. Yüksek Soruşturma Kurulunun görevi bitince bunların arasından 11 kişi mahkeme nezdinde çalışmak üzere görevlendirilmiştir.

18 **Mehmet Emin Artuk ve Erkam Yılmaz**, '765 Sayılı TCK'nın 56'ncı Maddesinin Kaldırılması', iç Emine Gürsoy Naskali, Darağacındaki İstiklal Madalyası (Lale Yayıncılık 2022), 21; Meydan Larousse C. 20, Sabah, 292 vd.

19 **Sav**, (n 16) 192; Meydan Larousse C. 20, Sabah, 292 vd. Yüksek Adalet Divanı Başkanı Salim Başol'un imzasını taşıyan 07.10.1960 tarihli duruşma zaptında; son tahkikatın açılması kararının 06.10.1960 tarihinde Yüksek Adalet Divanına tevdi edildiği ve duruşma gününün 14.10.1960 olarak tayin edildiği belirtilmiştir. İlgili tutanak için bkz: TBMM Kütüphanesi, Yer: 1985-4501, C. 1.

20 Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 292 vd; Yüksek Adalet Divanı Kararları, 11 vd.; **Topçu/Akılmak Topçu**, (n 6) 69.

1. KÖPEK DAVASI

Afganistan Kralı, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar’a Afganistan ziyareti sırasında çok değerli olan “Afgan Tazısı” cinsi bir köpek hediye etmiştir. Köpeğe bir süre devlet çiftliğinde bakılmıştır. Celâl Bayar daha sonra bu köpeği Atatürk Orman Çiftliği hayvanat bahçesine 20.000 liraya sattırılmış ve satımdan elde edilen bu parayla da Milli Mücadele döneminde bir süre saklandığı Ödemiş ilçesine bağlı Mursallı köyünde bir çeşme yaptırmıştır. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ve Ziraat vekili Nedim Ökmen hakkında nüfuz ve makamlarını kötüye kullanarak kendi çıkarlarına bu satışı yaptırdıkları iddiasıyla dava açılmış, açılan davada Celâl Bayar ve Ziraat Vekili Nedim Ökmen mahkûm olmuştur. Bu dava, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir cumhurbaşkanının yargılandığı ilk davadır²¹.

2. 6-7 EYLÜL OLAYLARI DAVASI

Bu dava, 6–7 Eylül 1955’te İstanbul’da meydana gelen olaylarla ilgili olup konusu 6-7 Eylül Olayları’nın Demokrat Parti hükümetince çıkartıldığına dair suçlamadır. Davanın sanıkları Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, eski Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, İstanbul Emniyet Müdürü Alaattin Eriş, İzmir Valisi Kemal Hadımlı, Selanik Başkonsolosu Mehmet Ali Balin, Selanik Konsolos Yardımcısı Mehmet Ali Tekinalp, Selanik Konsolosluk Kavasası Hasan Uçar ve Oktay Engin’dir²². Sanıklar, Selanik’te Atatürk’ün evinin bombalanması ve akabinde Rum azınlığın evlerinin yağmalanmasının organizasyonunu yapmakla suçlanmış ve haklarında 5 ilâ 10 yıl ağır hapis ve kamu hizmetlerinden sürekli men cezası istenilmiştir²³.

Savunmalar; ‘*Türk hükümetinin tertip ettiği iddiası asla doğru değildir*’ tezi üzerinden yapılmıştır. Bu davada sanıklardan Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve İzmir Valisi Kemal Hadımlı mahkûm olmuş, diğer sanıklar beraat etmiştir²⁴.

3. BEBEK DAVASI

Bebek davası Adnan Menderes ve Zeynep Kamil Hastanesi Başhekimi Dr. Fahri Atabey hakkında “yeni doğmuş gayri meşru çocuğu öldürmek ve bu suça azmettirmek” iddiasıyla açılmıştır. Buna göre, Adnan Menderes’in, metresi opera sanatçısı Ayhan Aydan’dan olan evlilik dışı çocuğunu, doğuma giren Dr. Fahri Atabey’e öldürttüğü ileri sürülmüştür²⁵.

Yargılamada Adnan Menderes Ayhan Aydan ile olan ilişkisini inkâr etmemiştir. Ayhan Aydan’ın tanık olarak dinlendiği davada, Adnan Menderes ve Ayhan Aydan’ın bebeklerinin eceliyle öldüğünü açıklamaları üzerine dava 22 Kasım 1960 tarihinde sona ermiş, Adnan Menderes ve Dr. Fahri Atabey beraat etmişlerdir.

21 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 402 vd.

22 **Topçu/Akılmak Topçu**, (n 6) 69.

23 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 407 vd.

24 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 444 vd.

25 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 606 vd.

Bu dava, Yassıada yargılamalarında Adnan Menderes aleyhinde açılan 13 dava arasından beraatle sonuçlanan tek davadır²⁶.

4. VİNYLEX ORTAKLIĞI YOLSUZLUĞU DAVASI

Vinylex davasında Adnan Menderes ve maliye bakanı Hasan Polatkan tarafından Vinylex adlı şirkete usulsüz kredi sağlandığı ve Hasan Polatkan'ın bunun için 110.000 lira rüşvet aldığı iddia edilmiştir²⁷.

Adnan Menderes tarafından kurulan bu Bankanın 27 Mayıs darbesine kadar Genel Müdürlüğünü yapan ve 1961 seçimlerinden sonra da tekrar aynı göreve getirilen Sabahattin Tulga savunmasında, krediyi suni deri imal ederek ithal ikamesi yapacak bu firmanın karlı olacağına inandıkları için verdiklerini, nitekim darbe sonrası işbaşına gelen yeni Banka yönetiminin de aynı firmaya ilave kredi vererek bu firmanın kredi limitini iki misli arttırdığını ifade etmiştir²⁸. Ancak mahkeme Adnan Menderes'i ve Hasan Polatkan'ı bu davadan da mahkum etmiştir²⁹.

5. ZİMMET VE İRTİKAP DAVASI

Milletlerarası para fonu ve imar bankasının 1956 yılı Guvernörler Meclis toplantısında iştirak eden Hey'etin Başkanı bulunan eski Ticaret Bakanı Zeyyat Mandalinci, yolluk ve diğer masrafları karşılığ olarak Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasından aldığı avansın bir kısmını çek ile mahsup ettiği halde, kalan kısmı, bankaca yapılan müracaatlara rağmen ödemediği ve zimmetine geçirdiği iddiasıyla dava açılmıştır. Zeyyat Mandalinci hakkında, ödemediği paranın adi borç mahiyetinde olduğu ve bu sebeple Türk Ceza Kanununa göre suç teşkil etmediğine karar verilmiştir³⁰.

Eski Ticaret Bakanı Hayrettin Erkmen hakkında ise bakanlık sıfatını kötüye kullanarak, Zeyyat Mandalinci'nin avans bakiyesinin bir kısmını Toprak Mahsulleri Ofisine ve bir kısmını da Petrol Ofisine ödetmek suretiyle Zeyyat Mandalinci'ye menfaat temin ettiği ve böylece irtikap suçunu işlediği iddiasıyla dava açılmış, Hayrettin Erkmen cezalandırılmıştır³¹.

6. ARSA SATIŞI YOLSUZLUĞU

Bu davada tarım bakanı Nedim Ökmen, eşine ait arsaları fahiş fiyattan satın alması için hükümeti zorlamak iddiasıyla yargılanmış ve mahkûm olmuştur³².

26 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 606 vd.

27 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 621 vd; Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 292 vd.

28 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 621 vd. Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 292 vd.

29 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 621 vd. Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 292 vd

30 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 615 vd. Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 292 vd

31 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 615 vd. Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 292 vd

32 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 562 vd. Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 292 vd

7. İPAR TRANSPORT ŞİRKETİ DÖVİZ KAÇAKÇILIĞI DAVASI

Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Sebati Ataman, Hasan Polatkan, Hayrettin Erkmen, Medeni Berk, Nihat Ali Üçüncü ve Ali İpar'ın yargılandığı bu davada Fatin Rüştü Zorlu'nun Koordinasyon Kurulu üzerinde Adnan Menderes vasıtasıyla baskı kurduğu ve gemi ithal rejiminde değişiklik yaptırdığı iddia edilmiştir. Yine iddiaya göre, bu değişiklikten yararlanan Ali İpar, getirdiği 3 gemiyi kredi ile alınmış gibi göstererek yurtdışına 210.000 sterlin kaçırmıştır³³. Dava sonunda sanıklar döviz yasasına aykırı hareket etmek suçundan mahkum olmuşlardır³⁴.

8. DEĞİRMEN DAVASI

Ticaret Bakanı İbrahim Sıtkı Yırcalı yolsuz kredi kullanımı suçlamasıyla yargılanmıştır. Zamanaşımına uğradığından dava düşmüştür³⁵.

9. TÜRK PARASININ KIYMETİNİ KORUMA KANUNUNA AYKIRI HAREKET DAVASI

Refik Koraltan; ailesi için bir Alman hizmetçi getirmek ve kendisine döviz tahsis ederek Döviz Kanunu'nu ihlal etmek suçlaması ile, Hasan Polatkan ile birlikte yargılanmış ve her ikisi de mahkûm olmuştur³⁶.

10. ÖRTÜLÜ ÖDENEK DAVASI

Adnan Menderes ve Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, Başbakanlık örtülü ödeneğini yasalara aykırı biçimde kullanmaktan yargılanmışlar ve mahkum olmuşlardır³⁷.

11. RADYO DAVASI

Adnan Menderes ve yedi eski bakan (Fatin Rüştü Zorlu, Mükerrerem Sarol, E. Kalafat, C. Yardımcı, S. Yırcalı, A. Aker, H. Şaman), "devlet radyosunu, siyasi amaçlarına alet ederek partizanca kullanmak, muhalefete radyoyu kullanma hakkını tanımamak ve bu suretle anayasayı ihlal etmek" suçlamasıyla yargılanmışlar ve mahkûm olmuşlardır³⁸.

33 **Topçu/Akılmak Topçu**, (n 6) 70.

34 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 661 vd.

35 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 11; Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 292 vd

36 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 672 vd.

37 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 402 vd.

38 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 678 vd.

12. TOPKAPI OLAYLARI DAVASI

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Manisa ve İzmir illerine seyahatinden sonra 4 Mayıs 1959 tarihinde İstanbul'a gelmiştir. İnönü Yeşilköy Havalimanı'ndan şehir merkezine giderken Topkapı'da trafik müdürü tarafından durdurulmuş ve akabinde halktan bir kısım kimselerin saldırısına maruz kalmıştır. İddiaya göre önce polis ve askerler olaya müdahale etmemiş, ancak Binbaşı Kenan Bayraktar'ın inisiyatif alması üzerine askerler olaya müdahale etmiş ve İnönü kurtarılmıştır³⁹.

Celal Bayar ve Adnan Menderes, bu olay münasebetiyle CHP lideri İnönü'ye suikast tertibi suçlamasıyla yargılanmıştır⁴⁰.

13. ÇANAKKALE İSKELE VE GEYİKLİ 31 NCİ KİLOMETRE OLAYLARI DAVASI

Adnan Menderes ve üç eski bakan, Geyikli Olayları münasebetiyle "CHP'li iki milletvekilinin seyahat özgürlüğünü engellemek" suçlamasıyla yargılanıp mahkûm olmuşlardır⁴¹.

14. KAYSERİ OLAYLARI DAVASI

2 Nisan 1960 tarihinde Kayseri'ye gelen İsmet İnönü'nün treni, vali Ahmet Kınık'ın emriyle durdurulmuştur. Kendisine Himmet Dede Demiryolu İstasyonu'nda İnönü'nün treninin durdurulması ve yolunun kesilmesi hususunda emir verilen Binbaşı Selahattin Çetiner, İnönü'ye "Sizin yolunuzu kesmek ve sizin Kayseri'ye gitmenize engel olmaktansa intiharı tercih ederim" demiştir⁴². Gecikmeli olarak yoluna devam eden İsmet İnönü'yü Kayseri'de büyük bir kalabalık karşılamıştır⁴³.

Kayseri olayları sebebiyle "CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün seyahat özgürlüğünü engellemek" suçlamasıyla yargılanan 13 sanıktan 8'i beraat etmiş, içlerinde Celâl Bayar ve Adnan Menderes'in de bulunduğu 5 kişi ise mahkûm olmuştur⁴⁴.

15. DEMOKRAT İZMİR GAZETESİ DAVASI

Demokrat İzmir Gazetesi davasında Adnan Menderes, DP İzmir İl Başkanı Faruk Tunca, İzmir Valisi Kemal Hadımlı, Emniyet Genel Müdürü Cemal Gökten, İzmir Milletvekilleri Rauf Onursal, Kemal Serdaroğlu, Enver Dünder Başar ve Sezai Akdağ ile birlikte toplam 24 sanık yargılanmıştır⁴⁵.

39 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 572 vd.

40 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 572 vd.

41 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 782 vd.

42 Binbaşı Çetiner olaydan sonra emekli edilmiş, ancak Danıştay kararıyla görevine iade edilmiştir. Daha sonra Generalliğe kadar yükselen Çetiner, 12 Eylül Darbesinden sonra kurulan hükûmette İçişleri Bakanlığı yapmıştır.

43 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 817 vd.

44 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 807 vd.

45 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 832 vd.

Davada DP iktidarı aleyhindeki tutumu sebebiyle İzmir Gazetesinin basıldığı, tahrip edildiği ve böylece basın hürriyetinin ve Anayasanın ihlâl edildiği suçlamasında bulunulmuştur. “2 Mayıs 1959 tarihinde halkı Demokrat İzmir gazetesinin matbaasını tahrip etmeye teşvik” suçunu işledikleri iddiasıyla yargılanan 24 sanıktan 8’i beraat etmiş, içlerinde Adnan Menderes, İzmir valisi ve İzmir DP yöneticilerinin de bulunduğu 16 sanık ise mahkûm olmuştur⁴⁶.

16. 27-28 NİSAN İSTANBUL VE ANKARA’DA ÜNİVERSİTE OLAYLARI DAVASI

Bu davada Celal Bayar, Adnan Menderes, kabine üyeleri, iki ilin sıkıyönetim sorumluları ve bazı sivil görevliler, polis ve askerler tarafından gençlere ateş açıldığı iddiasıyla yargılanmıştır⁴⁷.

17. İSTİMLÂK YOLSUZLUĞU DAVASI

Adnan Menderes ve bazı kabine üyeleri, İstanbul ve İzmir valileri ile İstanbul DP yöneticileri, ve 9 eski devlet memuru İstanbul’da birçok vatandaşın mülkünü bedelini tam olarak ödemediği iddiasıyla yargılanmışlardır⁴⁸.

18. VATAN CEPHESİ DAVASI

Adnan Menderes, Refik Koraltan, bir kısım kabine ve DP yönetim kurulu üyeleri 22 kişi, “*Vatan Cephesi’ni kurarak, bu örgütü bir sınıfın başka bir sınıf üzerinde tahakkümü için araç olarak kullanmak*” suçlamasıyla yargılanmışlardır. Aralarında Celâl Bayar ve Adnan Menderes’in de bulunduğu 19 sanık mahkûm olmuş, 3 sanık ise beraat etmiştir⁴⁹.

19. ANAYASAL DÜZENİ İHLÂL, YASAMA ORGANININ FONKSİYONLARINI YERİNE GETİRMESİNİ ENGELLEME

Bu davada Cumhurbaşkanı ve Başvekil dahil 405 sanık bulunmaktadır. 765 sayılı eski Türk Ceza Kanununun 146. maddesinde düzenlenmiş olan, *Anayasal Düzeni ihlâl, Yasama Organının Fonksiyonlarını Yerine Getirmesini Engelleme* suçundan açılan davadır. Sanıkların bu suçu işledikleri yönündeki iddia; temel olarak milletvekili oldukları dönemde yapılan ve Yassıada Mahkemesi tarafından anayasaya aykırı olarak kabul edilen kanunların yapımında mecliste olumlu oy kullanmış olmaları gerekçesine dayandırılmıştır⁵⁰.

Türk Ceza Kanunu’nun 146. maddesini ihlal eden 8 olay sayılmıştır. Bunlar:

46 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 832 vd.

47 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 444 vd.

48 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 402 vd.

49 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 402 vd.

50 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 12 vd.

1. 1951 ve 1953 yıllarında Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına el konulması,
2. Kırşehir'in, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne oy verdiği için 1954 yılında ilçe yapılması, böylelikle halkın siyasi düşüncelerinden dolayı cezalandırılması,
3. 1953 yılında, hükümete 25 yıllık hizmet süresini dolduran hakimleri emekliye ayırma hakkı tanıyan kanun çıkartılarak yargı bağımsızlığının ihlal edilmesi,
4. 1954 ve 1957 yıllarında Seçim Kanununun demokrasiye aykırı olarak değiştirilmesi,
5. 1956 yılında, toplantı ve gösterileri kısıtlayıcı kanunların çıkartılması,
6. 1960 yılında art niyetle Tahkikat Komisyonu'nun kurulması,
7. Tahkikat Komisyonu'na olağanüstü yetkiler verilmesi,
8. Tahkikat Komisyonu'na verilen olağanüstü yetkilerle anayasanın fesih ve ilgasına çalışılması.

C. YARGILAMALAR VE SONRAKİ SÜREÇ

Mahkeme bu fiillere istinaden, bazı sanıkların idamına, bazılarının da ömür boyu veya ağır hapse mahkûm edilmelerine karar vermiştir⁵¹.

Yassıada'da görülen Değirmen davası zamanaşımından düşmüştür ve davanın sanıkları hakkında herhangi bir işlem yapılmamıştır. Kalan dosyalardan 17'si Anayasal Düzeni İhlal davasıyla birleştirilmiştir. Bununla beraber dosyalar bu birleştirme çerçevesi içinde ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmiştir⁵².

Duruşmalara aralıksız devam edilmiştir. 203 günde toplam 287 oturum yapılmıştır. Yargılanan 592 sanıktan 228'i hakkında başsavcı tarafından idam cezası istenmiştir. Bu sanıklarla ilgili olarak 1068 şahit dinlenmiş ve başından sonuna kadar basına ve halka açık tutulan duruşmalar, her gün özel bir vapurla Dolmabahçe'den Yassıada'ya götürülen ve akşamları geri getirilen yaklaşık 150 bin dinleyici tarafından takip edilmiştir⁵³.

Duruşmalar öncesinde ve süresince hastalananlar, ölenler olmuştur. Ölen sanıklar şunlardır: Zakar Tarver (İstanbul mv), Faruk Oktay (İstanbul Em Md), Yusuf Salman (İstanbul Mv), Gazi Yiğitbaşı (Afyon Mv), Lütfi Kırdar (İstanbul Mv), Nuri Yamut (İstanbul Mv), Kenan Akyüz (Bursa Mv)⁵⁴.

Sanıklardan Konya valisi Cemil Keleşoğlu intihar etmiştir (14 Temmuz 1960); Celâl Bayar 25 Eylül 1960 günü ve Adnan Menderes idam hükmünün kendisine bildirileceği 15 Eylül 1960 günü intihara teşebbüs etmiştir⁵⁵.

51 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 12 vd.

52 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 11 vd.

53 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 11; Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 292 vd

54 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 11; Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 292 vd

55 Bkz: Yüksek Adalet Divanı Kararları, 11; Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 293.

Olağanüstü Mahkeme çalışmalarını 15 Eylül 1961 günü bitirmiştir. Bu sözde mahkeme tarafından; 15 kişi ölüm (Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Emin Kalafat, Ağâh Erozan, Hamdi Sancüar, Bahadır Dülger, Baha Akşit, İbrahim Kirazoğlu, Nusret Kirişçiöğlü, Zeki Erataman, Osman Kavrakoğlu, Rüştü Erdelhun), 31 kişi müebbet hapis (Medeni Berk, İzzet Akçal, Celâl Yardımcı, Tevfik İleri, Vacit Asena, Kemal Biberöğlü, Hilmi Dura, Himmet Ölçmen, Kemal Özer, Necmettin Önder, Selâmi Dinçer, Ekrem Anıt, Hüseyin Ortakçioğlu, Reşat Akşemsettinoğlu. Necati Çelim, Sadık Erdem, Nuri Tokay, Mazlum Kayalar, Selâhattin İnan, Murat Ali Ülgen, Selim Yatağan, Muhlis Erdener. Enver Kaya, Rauf Onursal, Kemal Serdaröğlü, Hadi Tan, Cemal Tüzün, Samet Ağaoğlu, Sezai Akdağ, Ethem Yetkiner, Kemal Aygün), 418 kişi 20 yıldan 6 aya kadar değişen çeşitli hapis cezalarına mahkûm edilmiştir. 123 kişi hakkında beraat ve 5 kişiyle ilgili ise davanın düşmesine karar verilmiştir⁵⁶.

İdam cezası verilen dosyalar MBK tarafından onaylanması için 15 Eylül 1961 günü özel bir uçakla İstanbul'dan Ankara'ya gönderilmiştir. MBK'nde yapılan oylama sonunda; başbakan Adnan Menderes, dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve maliye bakanı Hasan Polatkan hakkında ölüm cezalarının yerine getirilmesi, yaşı 65'i geçmiş bulunan Cumhurbaşkanı Celâl Bayar dahil olmak üzere, aynı cezaya çarptırılan öbür 12 hükümlünün cezalarının müebbet hapse çevrilmesine karar verilmiştir⁵⁷.

Dosyalar aynı gün akşam saatlerinde tekrar Yassıada'ya gönderilmiştir. Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan 15 Eylül 1961 gecesi, Yassıada'ya 45 km mesafedeki İmralı adasına götürülmüş ve 16 Eylül 1961 günü sabaha karşı cezalar infaz edilmiştir. Adnan Menderes intihara teşebbüs ettiği için doktorların nezaretinde iyileşmesi beklenmiş ve 17 Eylül 1961 günü o da bir hücumbotla İmralı'ya götürülerek ölüm cezası yerine getirilmiştir. İdam edilen bu üç kişi aynı yere gömülmüştür⁵⁸.

İdam cezalarının infazından sonra Yassıada'nın boşaltılmasına başlanmıştır. Müebbet hapse mahkûm 43 kişi de İmralı'ya nakledilmiştir (19 Eylül 1961). Hasta olan 8 hükümlü İstanbul'da askeri hastahaneye, 297 hükümlü Kayseri ve 113 hükümlü de Adana cezaevine götürülmüştür. Sonradan İmralı'daki hükümlüler de Kayseri cezaevine nakledilmişlerdir. Yassıada hükümlülerinden Necati Topçuoğlu (Afyon Mv), Tevfik İleri (Samsun Mv), Muhlis Erdener (İstanbul Mv), Kamil Tayşi (Diyarbakır Mv) cezaevinde iken vefat etmiştir⁵⁹.

16 Ekim 1962'de çıkan af kanunuyla, bütün cezalardan dörder yıl indirilmesi, yedi yıla mahkûm olanların şartla salıverilmeleri öngörülmüştür. Bu kanundan 283 kişi yararlanmışır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel de yetkisini kullanarak Refik Koraltan, Nedim Ökmen, Rüştü Erdelhun, Selim Yatağan, Kemal Aygün, Ağah Erozan, Namık Argüç, Dilâver Argun, Bahadır Dülger, Samet Ağaoğlu, Selâhattin İnan, Hilmi Dura ve İzzet Akçal'ı affetmiştir. Bunu takip eden günlerde ise Etem Menderes, Necati

56 Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 293; **Topçu/Akılmak Topçu**, (n 6) 69.

57 Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 293; **Sav**, (n 16) 192.

58 Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 293.

59 Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 293.

Çelim, Sadık Erdem, Enver Kaya, Celâl Yardımcı, Mükerrerem Sarol, Hüseyin Fırat'ın cezalarının infazına ara verildiğini açıklamıştır⁶⁰.

Cezaevinde geçirdiği kalp rahatsızlığı sebebiyle 7 Kasım 1964'te Celâl Bayar'ın da serbest bırakılmasından sonra, cezaevlerinde kalan Yassıada hükümlüleri sağlık kurullarından geçirilerek alınan raporlara istinaden serbest bırakılmışlardır. Bu işlem 1964 yılı Ekim ayında tamamlanmıştır⁶¹.

1966'da çıkarılan bir af kanunuyla kamusal hakları geri verilmiştir. 1969'da Anayasada yapılan bir değişiklikle seçilme hakları da tanınmıştır. Ancak bu değişiklik Anayasa mahkemesince usul yönünden iptal edilmiştir⁶².

22.05.1987 tarihli ve 3374 sayılı “*Eski Başbakanlardan Adnan Menderes ve Eski Bakanlardan Fatih Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan'ın İmralı'da Bulunan Mezarlarının Nakli ve İsimlerinin Bazı Tesislere Verilmesi Hakkında Kanun*”la Cunta Mahkemesi tarafından idam edilen Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın mezarlarının hizmetleriyle mütenasip bir yere törenle nakledilmesi ve isimlerinin bazı bulvar ve tesislere verilmesi sağlanmıştır.

11.04.1990 tarihli ve 3623 sayılı Kanunla “12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanununun 6'ncı maddesi uyarınca kurulan Olağanüstü Mahkeme tarafından Türk Ceza Kanununun 146'ncı maddesine göre mahkûm edilenlerin hukuken itibarları” iade edilmiştir⁶³.

23 Haziran 2020 tarihli ve 7248 sayılı Kanunla ise, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra yönetime geçen Cunta tarafından çıkarılan 12 Haziran 1960 tarihli ve 1 sayılı Kanunun iki hükmü, 27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde ilga edilmiştir. Bu suretle 1 sayılı Kanunun Yüksek Adalet Divanı ile Yüksek Soruşturma Kurulunu kuran ve bunlara müsadere konusunda özel yetkiler getiren iki hükmü 27 Mayıs 1960 tarihinden geçerli olacak şekilde yürürlükten kaldırılmıştır⁶⁴.

7248 sayılı Kanun, varlıklarını hukuki dayanaktan yoksun hale getirdiği Yüksek Adalet Divanı ile Yüksek Soruşturma Kurulu'nun işlem ve kararlarından mağdur olanlar veya mağdurların mirasçıları için tazminat imkânı da getirmiştir⁶⁵.

60 Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 293.

61 Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 293.

62 Bkz: Meydan Larousse C. 20, Sabah, 293.

63 **Mustafa Şentop**, “Bir Kanunun Tahlili: 7248 Sayılı Kanun nedir, ne değildir?” (2020) (42), Yasama Dergisi 97, 100.

64 **Şentop**, (n 64) 97 vd. 7248 sayılı Kanunun Genel Gereğesinde şu açıklamalara yer verilmiştir: “Milletten aldığı bir yetki bulunmaksızın yargı erkini kullanan Yüksek Adalet Divanı'nın verdiği, doğal hâkim ilkesi başta olmak üzere evrensel hukuk prensiplerine ve o tarihte yürürlükte bulunan Anayasa hükümlerine açıkça aykırılık teşkil eden kararlar ne yazık ki hâlen hukuk sistemimizde varlıklarını ve bazı etkilerini sürdürmektedirler. Şeklen yargı kararı niteliği taşımakla birlikte esasen millet iradesini kaba kuvvetle gasp eden gücün siyasi arzularının maskesi niteliğinde olan bu kararların hukuk âlemimizden silinmesi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temelini oluşturan millî egemenlik, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin gereği olarak tezahür etmekte ve ülkemiz hukuk tarihinin karanlık bir lekeden arındırılması adına zorunluluk arz etmektedir. Bu Kanun teklifiyle, 3374 ve 3623 sayılı Kanunlarla atılan adımların devamı olarak, millete ait yargı yetkisini gasp eden ve evrensel hukuk kurallarını çiğneyerek temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldıran kararlar veren Yüksek Adalet Divanı'nın kullandığı yetkilerin hukukî dayanağını oluşturan ve hâlen yürürlükte bulunan kanun hükümlerinin geçmişe dönük olarak yürürlükten kaldırılması amaçlanmaktadır”.

65 **Şentop**, (n 64) 97 vd.

II. YASSIADA YARGILAMALARININ CEZA HUKUKU BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Anayasalarda temel hak ve hürriyetler ile devletin rejimi düzenlenir. Anayasada düzenlenen hak ve hürriyetleri ihlal eden ya da devletin müesses nizamına yönelik davranışlardan hangilerinin suç olduğunu ve müeyyidelerini ise ceza kanunları gösterir.

Başta kanunilik ilkesi olmak üzere çok sayıda ceza hukuku ilkesi, en ağır yaptırımları bünyesinde barındıran ceza hukukunda kişilerin temel hak ve özgürlüklerine güvence altına alan ve gelişmiş bütün medeni ülkelerde kabul edilen evrensel hukuk kurallarıdır⁶⁶.

Aşağıda, inceleme konumuzla doğrudan ilgisi sebebiyle; “suçta ve cezada kanunilik ilkesi”nin bir sonucu olan “aleyhe ceza kanunlarının geçmişe yürümezliği ilkesi” ile “yasama sorumsuzluğu” bakımından açıklamalara yer verilecek ve bu ilkelerin dönemin ünlü ceza hukukçuları tarafından nasıl yorumlandığını göstermeye çalışacağız.

A. SUÇTA VE CEZADA KANUNİLİK İLKESİ

I – GENEL AÇIKLAMALAR, DARBENİN YAPILDIĞI DÖNEMDE MER’İ OLAN 765 SAYILI TÜRK CEZA KANUNUNUN KONUMUZ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kanunda gösterilmeyen fiillerin suç oluşturmadığı (kanunsuz suç olmaz; *nullum crimen sine lege*) ve yasanın suç saydığı bir fiilden dolayı ancak kanunda gösterilen cezanın veya güvenlik tedbirinin (kanunsuz ceza olmaz – *nulla poena sine lege*) verilebileceği anayasalar ve ceza kanunlarında bir kural olarak kabul edilmiştir. Ancak, yasada gösterilen fiillerin suç sayılması ve bunlar hakkında yine yasada belirtilen ceza ve güvenlik tedbirlerinin verilebilmesi, suçu ve cezaları kapsayan yasanın, fiil işlenmeden önce yürürlüğe girmiş olması şartına bağlıdır (*nullum crimen, nulla poena sine lege praevia* – önceki bir yasa olmadan suç ve ceza olmaz)⁶⁷.

Medeni ve gelişmiş ülkelerin anayasa ve ceza kanunlarında bir kural olarak öngörülen ve kişi hak ve hürriyetlerinin bir garantisini teşkil eden suç ve cezaların kanuniliği prensibinin ana hatları şu şekilde açıklanabilir:

Ceza hukukunun esasını yasa teşkil ettiğinden bir fiilin suç sayılıp sayılmadığını anlamak için yasaya bakmak lazımdır. Yasa tarafından sarahaten yasaklanmayan her fiil meşrudur. Ancak fiilin sarahaten suç sayılması yeterli olmayıp, yasa tarafından cezasının da belirlenmesi gerekir. Hâkim, yasada yazılı olandan başka veya daha ağır bir cezaya hükmedemez. Şayet ceza yasaları suç ve cezayla ilgili bir hüküm ihtiva etmiyorlarsa, hususi hukuk sahasında olduğu gibi, hukukun genel prensiplerine, örf ve adet hukukuna ve kıyasa başvurulamaz⁶⁸. Öyle ise yasanın suç saymadığı veya yasanın suç sayıp da cezasını öngörmediği bir fiilin işlenmesi halinde hâkim beraat kararı vermek zorundadır. Bu

66 Bu konuda bkz: M. Emin Artuk, Ahmet Gökçen, Mehmet Emin Alşahin ve Kerim Çakır, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, (15. Baskı Adalet Yayınevi 2020) 200 vd.

67 Hippel, 293 vd.; Udo Ebert, *Strafrecht, Allgemeiner Teil*, (3. Auflage C.F. Müller 2001), 6.

68 Ebert, (n 68) 6 vd; Kurt Seelmann, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, (2. Auflage Helbing Lichtenhahn Verlag 2005) 28 vd.

suretle yasanın açıkça suç saymadığı bir fiilden dolayı kimseye ceza verilemeyeceği gibi, yasada yazılı olandan başka ve şiddetli bir ceza ile de kimse cezalandırılmaz.

Belirtelim ki, kanunda gösterilen fiillerin suç sayılması ve bunlar hakkında yine yasada belirtilen cezaların verilebilmesi, suç ve ceza içeren yasanın, fiil işlenmeden önce yürürlüğe girmiş olması şartına bağlıdır. Bu sebeple de aleyhe kanun geçmişi yürütülemez.

1274 (1858) tarihli “Ceza Kanunname-i Hümayunu”nun 1 inci maddesi ile suçta kanunilik, 2, 3, 4 ve 5 inci maddeleriyle de, cezada kanunilik ilkesinin kabul edildiği söylenebilir⁶⁹.

1876 Anayasasının (Kanun-u Esasi) 10 uncu maddesinde yer alan kural⁷⁰ böylece Anayasal bir değere sahip olmuştur.

1926 tarihli ve 765 sayılı eski Türk Ceza Kanunu 1 inci maddesinde, 1961 Anayasasının 33, 1982 Anayasasının, 38 inci maddesinde bulunan kurala, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu 2 nci maddesinde yer verilmek suretiyle ilkenin ceza hukukundaki önemi gösterilmiştir.

765 sayılı eski TCK’nın 1 nci maddesinin 1 inci fıkrasına göre; “*Kanunun sarih olarak suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilmez. Kanunda yazılı cezalardan başka bir ceza ile de kimse cezalandırılmaz*”.

Maddede yer alan “kanun” sözcüğü, yasama organı tarafından usulüne uygun şekilde kabul edilip, yürürlüğe giren biçimsel anlamda kanunu ifade eder. Gerçekten TCK’nın 1 nci maddesinin 1 nci fıkrasında; idarenin düzenleyici işlemleriyle suç ve ceza konulamayacağı, suç ve ceza koyma yetkisinin sadece yasama organına ait olduğu ve “kanun” teriminden de biçimsel anlamda kanunun anlaşıldığı ortaya konulmuştur.

Aynı şekilde, toplumsal vicdanda yaşayan ve yazılı olmayan örf ve adet de, suç ve ceza bakımından göz önüne alınmaz. Böylece, suç ve cezalar, örf ve adet ile ortadan kaldırılamaz. Örf ve âdete aykırı fiiller de yasada yer almadıklarından cezalandırılmaz. Aynı düşünceler ahlak için de geçerlidir⁷¹. Ahlaka aykırı fiiller yasada suç olarak düzenlenmedikçe ve karşılığında bir ceza yaptırımını öngörülmedikçe cezalandırılmaz.

Maddedeki “sarih olarak” sözcüğü, belirlilik ilkesi ile kıyas yasağına işaret etmektedir. Belirlilik ilkesi uyarınca, suçta kanunilik ilkesinin kabul edilmesi ceza hukukunun güvence fonksiyonunun icra edebilmesi için yeterli değildir. Aynı zamanda kanunda yer alan suç tanımlarının açık ve seçik olması gerekir. Diğer bir ifadeyle, bireyler hangi eylemlerinin suç oluşturduğunu kanun metninden açık bir şekilde anlayabilmelidir. Bu itibarla kanun metinleri çok açık ve herkes tarafından anlaşılabilir bir şekilde kaleme alınmalıdır. Ceza hukukunda kıyas da yasaktır⁷².

69 **Dönmezer/Erman**, I, n. 50. Karşıt görüş; **Taner**, 133; **İçel/Donay**, 79-80.

70 1876 Anayasasının 10 uncu maddesine göre; “Hürriyet-i şahsiye, her türlü taarruzdan masundur. Hiç kimse kanunun tayin ettiği sebep ve suretten maada bir bahane ile mücazat olunamaz”. Anayasasının 1909 değişikliğinde 10 uncu madde “Hürriyet-i şahsiye her türlü taarruzdan masundur. Hiç kimse şer ve kanunun tayin ettiği sebep ve suretten maada, bir bahane ile tevkif ve mücazat olunamaz” biçimini almıştır. Bkz. **Taner**, 133, dn.2.

71 **Yüce**, 61.

72 **Faruk Erem, Ahmet Danişman ve Mehmet Emin Artuk**, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, (14. Baskı Seçkin

Bir fiilin sarih, yani açıkça suç oluşturup oluşturmadığını anlamak için kanuna bakmak gerekmektedir. Kanun bazen suçu tanımlar. Bu yasal tanıma uymayan fiil suç oluşturmaz. Fiil belki yasada tanımlı yapılan bir suça benzeyebilir, fakat benzediği için suçun tanımını yapan madde ile cezalandırılmaz (kıyas yasağı). Bazen yasa suçun tanımını yapmayarak adını söylemekle yetinir. Bu kısma giren suçların tanımları öğreti ve mahkeme içtihatları tarafından yapılır⁷³.

2. ALEYHE CEZA KANUNLARININ GEÇMİŞE YÜRÜMEZLİĞİ İLKESİ (LEX PRAEVIA)

Kanunilik ilkesinden kaynaklanan bu yasak, fiilin işlenmesinden sonra yapılan ve failin durumunu kötüleştiren düzenlemelerin, söz konusu fiil açısından uygulanmamasını ifade eder. Bu ilkeye göre işlendiği zamanın kanununa göre suç sayılmayan bir fiil geriye etkili olarak suç haline getirilemeyeceği gibi daha ağır bir ceza ile de cezalandırılmaz. Bu aynı zamanda kusur ilkesinden ileri gelen bir zorunluluktur. Çünkü ileride yürürlüğe girecek olan bir kanuna göre kendisini yönlendirmesi failden beklenemez. Böylece fiilin işlendiği sırada öngörülebilir olmayan bir durumdan, aleyhine bir sonuç çıkarılmayacağı konusunda bireye güvence verilmektedir. Kaldı ki, sonradan yürürlüğe giren bir kanunla önceden işlenen bir fiilin cezalandırılması, kişi özgürlüklerine keyfi müdahale edilmesi sonucuna yol açar⁷⁴.

Görüldüğü üzere, ceza kanunlarının geriye yürümesi yasağı, cezalandırılabilirliğin maddi şartlarında aleyhe olarak yapılan tüm kanun değişikliklerini içermektedir. Buna göre yeni bir suç tipi meydana getirilmesi veya mevcut suç tipinin uygulama alanının genişletilmesi, önceden mevcut hukuka uygunluk nedeninin kaldırılması veya uygulama alanının daraltılması bu yasak kapsamındadır. Buna karşılık failin lehine olan düzenlemeler geçmişe yürümektedir⁷⁵.

Geçmişe yürüme yasağı, bir taraftan kanun koyucuya, diğer taraftan da hakime hitap etmektedir. Kanun koyucu yeni çıkardığı bir ceza normunu, daha önce işlenen fiillere uygulamasını öngöremeyeceği gibi hakim de, mevcut bir kuralı, önceden işlenen fiillere uygulama yoluna gidemez. Aleyhe kanunun geçmişe yürümesi yasağı açısından “fiilin işlendiği zaman” belirleyici olduğunda, fiilin işlendiği sırada yürürlükte olan kanunun hangisi olduğunun belirlenmesi gerekir⁷⁶.

Bu bilgiler ışığında Yassıada yargılamalarından bir örnek vermek gerekirse, burada sanıklara daha yüksek cezalar vermeyi mümkün kılmak için 06.07.1960 tarihli ve 15 sayılı Kanun çıkarılmıştır⁷⁷. Kanunla 765 sayılı TCK'nın 56 ncı maddesi yürürlükten kaldırılmış, 146 ncı maddesine 3 üncü fıkra eklenmiştir.

765 sayılı TCK'nın 56 ncı maddesi; “*Hüküm zamanında 65 yaşını doldurmuş olanlar hakkında idam cezası yerine 30 sene ağır hapis ... cezası hükmolunur*” şeklinde idi. 15 sayılı Kanunla yapılan ilk

Yayınevi Ankara) 109 vd.

73 **Taner**, 135.

74 **Artuk, Gökçen, Alşahin ve Çakır**, (n 67) 200 vd.

75 **Artuk, Gökçen, Alşahin ve Çakır**, (n 67) 206 vd.

76 **Artuk, Gökçen, Alşahin ve Çakır**, (n 67) 165 vd.

77 Resmi Gazete, 11.07.1960, Sayı 10548. Ayrıca bkz: **Artuk, Yılmaz** (n 18) 21.

değişiklik, 765 sayılı Türk Ceza Kanununun 65 yaşını geçmiş olanlara idam cezası uygulanamayacağına dair 56 ncı madde hükmü yürürlükten kaldırılmıştır.

15 sayılı Kanunun çıkarılması sürecinde İlim Heyetince Milli Birlik Komitesine verilen raporda 56 ncı madde hükmünün yürürlükten kaldırılmasıyla ilgili olarak şu açıklamalara yer verilmiştir⁷⁸:

“Ceza Kanununun 56 ncı maddesinin kaldırılması hakkındaki 2 nci madde hükmüne gelince: Türk Ceza Kanununun 56 ncı maddesinde yer alan hafifletici sebep, yaş küçüklüğü, sağır-dilsizlik, ve akıl hastalığı gibi failin isnat kaabiliyetine tesir eden bir sebep değildir. Filhakika isnat kaabiliyetine tesir eden bu sebeplerden her birinin, fiilin işlendiği anda mevcut olmaları halinde nazarı itibare alınmalarına mukabil, 56 ncı maddedeki hafifletici sebepte fiilin işlendiği zamana değil, hüküm zamanına itibar olunmaktadır. Bu da 56 ncı maddenin isnat kaabiliyeti ile hiçbir ilgisi olmadığını meydana koyar. Esasen 56 ncı madde hükmü, Ceza Hukuku prensipleri ile de bağdaşamaz. Nitekim bu hüküm mehz İtalyan Kanununda ve diğer medeni memleketler mevzuatında yer almamıştır, yerli ve yabancı müellifler, yaşın fazla ilerlemiş olmasının sadece takdiri bir hafifletici sebep sayılabileceğine işaretle yetinmişlerdir. Kaldı ki, Kanunumuzun 56 ncı maddesindeki hüküm, mehzı olan Fransız Ceza Kanunundaki hükümden pek farklı surette kanunumuza intikal etmiş ve binnetice Fransız Ceza Kanununda yer almasındaki mülahaza dahi gözden uzak tutulduğundan, Ceza Hukuku prensipleri ile telif edilemez bir hal almıştır.

Gerçekten Fransız Ceza Kanununun 56 ncı maddemize tekabül eden 70 inci maddesinde, yaşın fazla ilerlemiş olması, Fransız Ceza Kanununda cinayetler için derpiş edilen bütün cezalar – ezcümlle ölüm, ağır hapis ve hapis cezaları – hakkında değil, sadece yaş fazla ilerlemiş bir kimsenin bedenlen tahammül edemeyeceği hidamatı Şakka ile müstemleklere tard ve teb’it cezaları hakkında nazarı itibare alınmıştır.

Kanunumuzda ise, bu cezalar esasen mevcut olmadığı için, 56 ncı maddenin Fransız Ceza Kanunundan iktibas edilmesini haklı gösterecek herhangi bir sebep yoktur ve kanunumuzun bu hükmü, hukuk prensiplerine olduğu kadar akla da aykırı düşen sonuçlara götürmektedir. Şöyle ki, aynı suçu işleyen biri 64 diğeri 60 yaşında olan iki şahıstan birincisinin davası bir seneden az bir müddetle neticelenip, ikincisinin davası 5 sene devam edecek olsa, suçu işlediği zaman diğlerinden 4 sene daha yaşlı olan failin cezasında indirme yapılmayacağı halde, 60 yaşında suç işlemiş olan ikinci şahıs, 56 ncı maddedeki indirmeden faydalanabilecektir.

Esasen 56 ncı maddenin lüzumsuz ve zararlı olması hasebiyle, kanun metninden büsbütün çıkarılması yolunda, memleketimizde ötedenberi bir cereyan ve temayül mevcuttur.

Şüphe yoktur ki, yaşın fazla ilerlemesi, akli malüliyete sebebiyet vermiş ise, kanunumuzun 46 ve 47 nci maddeleri tatbik edebileceği gibi, hakimnin 59 uncu maddeyi uygulaması da imkan dahilindedir. Demek oluyor ki, 56 ncı maddedeki mecburi hafifletici sebep kaldırılırken 59 uncu maddedeki yol mahfuz

78 Raporda imzası bulunan başkan ve üyeler: Başkan: Sıddık Sami Onar, İlhan Arsel, Muammer Aksoy, Sulhi Dönmezer, Faruk Erem, İsmet Giritle, Burhan Köni, Nurullah Kunter, Bahri Savcı, Tarık Tunaya, Sahir Erman, Feyyaz Gölcüklü, Hüseyin Nail Kubalı, Ragıp Sarıca, Naci Şensoy, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu. Rapor için bkz. **Hasan Halis Sungur**, *Anayasayı İhlal Suçları ve T.C.K. 146 cı Maddesi Hükümleri Sâkıt İktidarın Sorumluluğu*, (İstanbul Matbaası 1961) 307 vd.

tutulmuş, böylece 65 yaşını bitirmiş olan kimselerin, hukuken makbul bir sebepten dolayı cezalarının hafifletilmesi imkanı yine de açık bırakılmıştır.

Ceza Kanunumuzun 125 ila 133, 141, 142, 146, 149, 150, 163 üncü maddelerindeki vatana hiyanet suçlarının toplum hayatı bakımından taşıdığı önem göz önünde bulundurularak henüz hükme bağlanmamış olsa dahi, bu derece ağır suçları işlemiş olan kimselerin tamamen tesadüfi mahiyet taşıyan bir sebepten faydalanmaları tecviz edilemez. Sözü geçen maddelerdeki vatana hiyanet suçlarını işleyen kimselerin sırf hüküm zamanında 65 yaşını doldurmuş olmalarından dolayı kanunun derpiş ettiği cezadan kurtulmaları, amme vicdanını esaslı surette zedeler.

Bu sebeple 56 ncı madde hükmünü kaldıran kanunun, daha önce işlenmiş olan vatana hiyanet suçlarının faillerine de teşmil edilmemesi için sebep görülmemiş ve bu maksatla kanunun 3 üncü maddesi sevk edilmiştir.

Böyle bir hal sureti, suçların kanuniliği prensibine aykırı değildir: Filhakkıka 3 üncü madde ile yeni bir suç yaratılmamakta ve bahis konusu vatana hiyanet suçlarının hiç birinin unsurlarında herhangi bir değişiklik yapılmamaktadır.

Diğer taraftan kanunda yazılı cezalardan başka bir ceza dahi ihdas olunmaması dolayısıyla cezaların kanuniliği prensibine dahi sadık kalınmaktadır. Sadece hukuki dayanağı bulunmadığı yukarıda belirtilen 56 ncı maddede yazılı indirmeden, vatana hiyanet suçları faillerinin faydalanmamaları sağlanmaktadır.

Bu hal sureti ezcümle, 102, 118 ve 168 inci maddelerde ifade edildiği veçhile, vatana hiyanet suçlarını zaman aşımı ve iştirak bakımlarından ayrı ve istisnai esaslara tabi tutmuş bulunan kanun vazumuzun mevzu bahis suçlar konusunda sahip bulunduğu noktai nazar ve sistemle dahi ahengi tesis etmek neticesini hasıl edebilecektir.

Vatana hiyanet suçlarının mahiyeti ve toplum hayatı için arzettiği olağanüstü önem, mevzu bahis suçlar kategorisi bakımından bazı umumi esaslardan ayrılmayı zaruri kılar. Nitekim diğer medeni memleketler mevzuatında dahi, arzolunan zaruret dolayısıyla, mutad esaslardan inhirafı ifade eden tatbikata tesadüf edilmektedir. Ezcümle demokratik hak ve hürriyetlerin beşiği olan Fransa'nın çok yakın tarihinde, bugün dahi meriyette bulunan bu kabil hükümler mevcuttur:

III üncü Fransız Cumhuriyetinin yürürlükteki 1875 Anayasasına tamamen uygun olarak 16 Haziran 1940 tarihinde hükümetin başına getirilen Peten, ayrıca 10 Temmuz 1940 da Meclisi Mebusan ve Ayanın, gene Anayasaya tevfikân, bir araya gelerek – 80 muhalif ve 17 müstenkife mukabil – 559 rey ile (yani mürettep adet itibarıyla mutlak ekseriyet nisabı olan 467 reyden 92 fazla rey alarak) Anayasayı tadil yetkisini de almıştır. Bu itibarla menşesinde tamamen hukuki ve meşru bir hükümet olduğu muhakkaktır. Bununla beraber icraatında, bahis mevzuu referandumu yapmamak ve teşrii meclisleri kurmamak yahut toplamamak suretiyle, Anayasayı çiğnemesi ve bertaraf etmesi sebebiyle meşruiyetini kaybettiği mülahazasına binaen, sadece fiili bir hükümet olan ve hatta Anavatan ülkesinde zerrece bir hakimiyeti dahi mevcut olmayan, üstelik Devletler Hukuku gereğince hiç bir devlet tarafından hükümet

olarak tanınmamış bulunan, de Gaulle Hükümeti tarafından Ceza Hukuku sahasında suç ve cezaların makale şümülünü açıkça kabul eden, istisnai mahkemeler ve divanlar kuran, yine istisnai ceza usulü vazeyleyen emirnameler çıkarılmıştır. Bunlar aradan yıllar geçtiği halde bugün dahi yürürlüktedir.

Misal olarak şu emirnameler zikronulabilir: 9.8.1944 tarihli emirname Peten Hükümetinin 16 Haziran 1940 tarihinden itibaren hukuken, tam ve mutlak olarak, ademi mevcudiyetini ilan ve tesis ile Peten Hükümeti zamanında konulan bilcümle kanun, nizam ve kararları tamamen hükümsüz saymıştır.

İşte bu emirname ile vazolunan evvelce mer'i Ceza Kanununun 327 nci maddesi hilafına 16 Haziran 1940 tarihinden itibaren çıkarılmış bilcümle, kanun, nizamname, talimatname ve emirlere müstenit icraatı suç ve bunları uygulayanları suçlu saymış ve gene makale şamil olarak, cezalandırmıştır.

Gene 26.12.1946 tarihli emirname tamamen makale şamil olarak (Milli şerefe liyakatsizlik) suçu ile milletin bütünlüğüne veya Fransızların hürriyetine yahut eşitliğine hanel getirme gibi fiiller, makale şamil olarak, cezalandırılmıştır.

Gene 26.12.1946 tarihli emirname tamamen makale şamil olarak (Milli şerefe liyakatsizlik) suçunu ihdas ettiği gibi, (Milli itibardan düşme) adı ile yeni bir ceza da yaratmıştır.

Diğer taraftan 10 Temmuz 1940 günü Peten'e Anayasa yetkisi tanınması hakkında rey vermiş olan bilumum mebuslar ve Ayan azası için 1875 Anayasasının rey, mütalaa ve beyan hususunda kabul etmiş bulunduğu mutlak ve devamlı ademi mesuliyet ve teşrii masuniyet esaslarına rağmen 21 Nisan 1944 tarihli emirname ve bunu tadil eden daha sonraki emirnamelerle "seçilme ehliyetlerinin kesin olarak sukutu" gibi cezalar vazolunmuştur.

Halbuki, işbu raporda mucip sebeplerini de açıkladığımız kanun tasarısının üçüncü maddesindeki hüküm ile ihtilal hukukunun tabii bir icabı olan Fransız tatbikatına benzer yollara gidilmemiş, bu suretle şahsi hürriyet ve masuniyeti sağlamak ve keyfi cezaları önlemek gayesiyle kabul edilmiş olan suçların ve cezaların kanuniliği prensibine daha titizlikle sadık kalınmıştır".

Bu değişiklik sebebiyle 1883 doğumlu ve hüküm esnasında 78 yaşında olan Cumhurbaşkanı Celal Bayar, idamla yargılanmış, göstermelik mahkeme tarafından idam cezasına çarptırılmış ancak Ankaradaki Askeri Cunta, üç kişi haricinde hükmolunan idamları onaylamadığı için verilen idam cezası infaz edilmemiş, müebbetle çevrilmiştir. Kanun değişikliğinden önce 56 ncı maddeden istifade etmesi gereken kişi sayısı; Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve TBMM reisi Refik Koraltan da dahil 25 kişi idi⁷⁹.

Kısaca 56 ncı maddeye ilişkin ilmi heyet tarafından sunulan gerekçede; 65 yaşından büyük suç faillerine idam cezası verilemeyeceğine dair hükmün failin yaş sebebiyle kusurluluğunun etkilenmesine dayanmadığı, failin yaşı sebebiyle idam cezasının tatbik edilmemesinin doktrinde eleştirildiği, vatana ihanet suçlarının kamu düzeni açısından teşkil ettiği ihlalin ağırlığı da nazara alındığında herhangi bir teorik dayanağı olmayan 56 ncı maddenin vatana ihanet suçlarında

79 Artuk, Yılmaz, (n. 18) 21.

tatbik edilmemesinin kanunilik prensibine de aykırı olmayacağı savunulmuştur. Halbuki daha önce doktrinde böyle bir görüş ayrılığına rastlanılmadığı gibi ceza hukukunun hiç bir prensibi ile bağdaşmayan bu görüş, ceza ve ceza muhakemesi hukukunda profesör ünvanı almış kişilerce tavsiye olarak sunulmuştur. 65 yaşını doldurmuş kişiler hakkında idam cezasının infaz edilebileceğini savunan tek kişi, Faruk Erem'dir. İlim heyetinde yer alan Sulhi Dönmezer ise yukarıda yer verdiğimiz 1991 tarihli beyanında; kanunların geçmişe yürütmesi hususunda olumlu rapor vermemeleri halinde yargılanan herkesin subaylar tarafından katledileceği korkusuyla, cinayetlerini engellemek için bu şekilde görüş bildirdiğini savunarak, 56 ncı maddede yapılan değişikliğin geriye yürütülmesinin kanunilik prensibine aykırı olduğunu ikrar etmiştir⁸⁰.

15 sayılı Kanunla yapılan ikinci değişiklik, 765 sayılı TCK'nın 146 ncı maddesine 3 üncü bir fıkranın eklenmesidir. Buna göre, Anayasal düzeni ihlal suçunun düzenlendiği 146 ncı maddenin 3 üncü fıkrasına *“Birinci fıkrada yazılı suça ikinci fıkrada gösterilenden gayri surette iştirak eden fer’i şerikler hakkında beş seneden onbeş seneye kadar ağır hapis ve amme hizmetlerinden müebbeden memnuiyet cezası hükmolunur”* hükmü eklenmiştir. Böylece yapılan değişikliklerin geçmişe yürütülebileceğine dair kanuna özel bir hüküm konulmuştur.

15 sayılı Kanunun çıkarılması sürecinde İlim Heyetince Milli Birlik Komitesine verilen raporda 146 ncı maddeye eklenen hüküm ile ilgili olarak şu açıklamalara yer verilmiştir⁸¹:

“Türk Ceza Kanununun 146 ncı maddesi birinci fıkrasında, Anayasayı tebdil, tağyir, kısmen veya tamamen ilga suçlarını, ikinci fıkrasında ise bu suça gerek yalnızca gerek birkaç kişi ile birlikte kavli veya tahriri veya fiili fesat çıkararak veya meydan ve sokaklarda veya halkın toplandığı mahallelerde nutuk irad ve yafta talik ve neşriyat icra ederek teşvik eden kimseleri cezalandırmaktadır.

Ceza Kanunumuzun 146 ncı maddesinde yazılı ceza ölüm olduğuna göre, bu suça 65 inci maddeye uygun olarak fer’an iştirak edenler hakkında tatbik edilecek ceza, 65 inci maddede gösterilen ceza olarak, yani fer’i faille 10 seneden az olmamak üzere ve 24 seneye kadar varabilmek üzere ağır hapis cezası verilebilecektir.

Suç ile ceza arasındaki adil bir nisbetin temini, hukuk nizamını temelinden sarsan, demokratik müesseseleri yok etmeğe müncer olan “Anayasanın tebdil, tağyir ve ilgası” gibi en ağır suçlarda dahi gözetilmesi gereken bir esastır.

146 ncı maddede yazılı suç, bünyesi itibariyle, tek kişi tarafından işlenmesine hemen hemen imkan olmayan bir suçtur. Bu itibarla iştirak halinde işlenen her suçta olduğu gibi, bu suçta da asli failllerle fer’i failer arasında imkan nisbetinde derecelendirme yapılması, adalete olduğu kadar sosyal faydaya da uygun düşecektir.

80 Artuk, Yılmaz, (n. 18) 31; Naskali, (n 2) 49.

81 Raporda imzası bulunan başkan ve üyeler: Başkan: Sıddık Sami Onar, İlhan Arsel, Muammer Aksoy, Sulhi Dönmezer, Faruk Erem, İsmet Giritli, Burhan Köni, Nurullah Kunter, Bahri Savcı, Tarık Tunaya, Sahir Erman, Feyyaz Gölcüklü, Hüseyin Nail Kubalı, Ragıp Sarıca, Naci Şensoy, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu. Rapor için bkz. **Sungur**, (n 77) 306 vd.

146 ncı maddedeki suç yalnız idare edilenler tarafından değil, amme kudreti kendilerine emanet edilen kimselerce de işlenebilir. Yukarıda bahsi geçen derecelendirme ise, bilhassa bu sonuncu halde bir mana ve önem taşır. Gerçekten amme kudretini ellerinde bulunduranların ifa ettikleri amme fonksiyonlarının değişik mahiyeti ve devlet cihazında haiz oldukları hukuki ve fiili nüfuz ve otoritenin farklılığı, böyle bir derecelendirmeyi büsbütün zaruri kılar.

146 ncı madde ile 65 inci maddede mevcut bugünkü derecelendirme ise, ihtiyaca cevap vermemekte ve muhtelif şerik ve şahısların sorumluluk derecelerini adalete uygun bir tarzda tesbite kafi gelmemektedir. Nitekim kanunumuzun 149 uncu maddesinin üçüncü fıkrasında bu maddede yazılı suça fer'an iştirak eden kimseler hakkında verilecek cezanın asgari haddi 6 sene olarak tesbit edilmek suretiyle, 65 inci maddede yazılı cezadan daha hafif bir ceza tertibi yoluna gidilmiştir.

Yukarıda zikredilen sebeplerle, aynı derecelendirmenin 146 ncı maddede de yapılması adalete daha uygun görülmüş ve bu maddeye bir fıkra eklenerek fer'i şerikler hakkında 5 seneden 15 seneye kadar ağır hapis cezasına hükmedilmesi kabul olunmuştur. Bugünkü cezayı geniş ölçüde hafifleten ve böylece lehde bir hüküm olan bu fıkra, Ceza Kanununun 2 nci maddesi gereğince geçmişe şamil olarak, bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce işlenen suçlar hakkında da tatbik edilecektir.

Fer'i failler hakkında 146 ncı maddenin tesbit ettiği asli cezada indirme yapılırken, bu indirmenin daha ziyade bir emniyet tedbiri mahiyeti arzeden fer'i cezada dahi yapılması yerinde görülmemiştir. Bu sebeple fer'i faillerin, 5 seneden fazla ağır hapse mahkum olmasalar bile müebbeden kamu haklarından mahrum olacakları hususu bu fıkra da kaydedilmiştir.

Maddeye eklenen bu hüküm ile, faillere yeni bir ceza verilmediği gibi, fer'i cezada herhangi bir ağırlaştırma da yapılmamaktadır. Zira sözü geçen fıkranın eklenmesinden önce dahi, fer'i faillerin cezaları, 10 sene ağır haptisten başlayacağından ve hiçbir hafifletici sebeple 5 sene ağır hapis cezasından daha aşağıya düşmesi mümkün olamayacağından, kamu haklarından müebbeden memnuiyet cezası, fer'i ceza olarak bütün hallerde terettüp edecekti. Bu itibarla işbu fer'i cezanın geçmişe teşmil edilmesi, Türk Ceza Kanununun 1 inci ve 2 nci maddelerinde ifadesini bulan prensiplere aykırı değildir”.

Böylece ceza kanunlarının zaman bakımından uygulanmasında aleyhe kanunun geçmişe yürümeyeceği kuralı hiçe sayılarak aleyhe kanun geçmişe yürütülmüştür. Bu suretle 65 yaşından büyük olanlar hakkında idam cezası verilmesinin ve yasama sorumsuzluğuna sahip DP milletvekillerinin 1950-1960 yılları arasında TBMM'de kullandıkları oylar ve açıkladıkları görüşler dolayısıyla suçlandırılıp yargılanmaları mümkün hale getirilmiştir. Sonuçta açıkça hem o dönemdeki mevzuata hem de evrensel hukuk kurallarına aykırı bu hükümlere dayanılarak DP milletvekillerine ağır cezalar verilmiştir.

Keza Türkiye tarihinde ilk defa bir Cumhurbaşkanı'nın yargılandığı Köpek davası, Türk Ceza Kanununun 146 ncı maddesindeki anayasal düzeni ihlal suçu ile birleştirilerek, suçlama vatana ihanet suçuna dönüştürülmüş ve Cumhurbaşkanı yargılanmıştır.

Kişilerin davranışlarını düzenlerken, neyin kanunda suç olarak düzenlendiğini, suç teşkil eden fiiller karşısında hangi cezalara muhatap olacaklarını bilebilmeleri zorunludur. Ancak 27 Mayıs rejiminde kişilerin davranışlarını düzenlerken neyin yasak olduğunu kestirmekte güçlük çektikleri, kanunca serbest kılınmış olmalarına karşın önceden gerçekleştirdikleri davranışlar sebebiyle sonradan yargılanıp cezalandırıldıkları, dolayısıyla temel hak ve özgürlüklerin hukuk tarafından korunmadığı görülmektedir⁸².

B. YASAMA SORUMSUZLUĞU

Milli iradenin serbestçe teşekkülü, Parlamento içinde tam bir söz hürriyetinin bulunmasına bağlıdır. İşte bu gayeyle Anayasalara konan yasama sorumsuzluğu milletvekillerinin meclisteki söz hürriyetlerini sağlamak amacını güder. Yasama sorumsuzluğu, milletin temsilcisi olarak parlamentoya gelen milletvekilinin yasama görevini ifası sırasında, parlamento içinde beyan ettiği düşüncelerden, verdiği oylardan, herhangi bir makama karşı sorumlu olmaması demektir. Diğer bir deyişle milletvekili, Parlamentoda yasama görevini icra ederken, düşüncelerini yargılama korkusuna kapılmadan söyleyebilir ve bu sözlerinden dolayı adli veya idari mercilere hesap vermez⁸³.

Yasama sorumsuzluğu 1924 Anayasasının 17. maddesinde “*Hiçbir mebus Meclis dâhilindeki rey ve mütalâasından ve beyanatından ve Meclisteki rey ve mütalâasının ve beyanatının Meclis haricinde irat ve izharından dolayı mesul değildir*” şeklinde düzenlenmiştir.

Yine 1924 Anayasasının 41. maddesinde “*Reisicumhur hiyaneti vataniye halinde Büyük Millet Meclisine karşı mesuldür*” hükmüne yer verilmiş ve Cumhurbaşkanı'nın görevi ile ilgili suçlar bakımından ancak vatana ihanet halinde ceza sorumluluğunun söz konusu olabileceği belirtilmiştir.

I. YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN ŞARTLARI

Yasama sorumsuzluğunun söz konusu olabilmesi, aşağıdaki şartların varlığına bağlıdır:

aa – Oy ve sözlerin, ileri sürülen düşüncelerin, meclis çalışmalarında ve mecliste açıklanmış olması gerekir. Meclis çalışmaları terimi geniş yorumlanmalıdır. Kavram, meclisin genel kurul toplantılarını, komisyon toplantılarını, siyasi partilerin grup toplantılarını, hatta parlamento çalışmaları ile ilgili olmak şartı ile parlamento dışındaki çalışmaları kapsar⁸⁴. Bahsedilen bu yerlerde evvelce verilmiş oyların, söylenen sözlerin ve açıklanmış bulunan düşüncelerin milletvekilleri tarafından meclis dışında tekrarlanmaları halinde de yasama sorumsuzluğu kural olarak mevcuttur⁸⁵.

bb – Yasama sorumsuzluğunun ikinci şartı fiilin, oy, söz veya düşünce açıklaması yoluyla işlenmiş olmasıdır. Söz konusu yerlerde oy, söz ve düşünce şeklinde açıklanan hususların yasama göreviyle

82 Doğru, (n 7) 14 vd.

83 Artuk/Gökçen/Alşahin/Çakır, (n 67) 235.

84 Tanör-Yüzbaşıoğlu, 228. Ayrıca bkz. Yüce, 178.

85 Artuk/Gökçen/Alşahin/Çakır, (n 67) 235.

ilgili olup olmadığı araştırılmaz. Üye tarafından meclis çalışmalarında ve mecliste açıklanan oy, söz ve düşüncelerin niteliği ne olursa olsun yasama göreviyle ilgili oldukları kabul edilir. Kısaca sorumsuzluk meclis içindeki hakaretleri de kapsar⁸⁶. Gerçekten Anayasa Meclis içinde geçen örneğin hakaretimiz sözleri sorumsuzluk dışında bırakmak isteseydi, hakaret gibi suçların sorumsuzluk kapsamına girmeyeceğini bazı Anayasaların öngördüğü şekilde açık olarak belirtirdi⁸⁷. Bu yola başvurmayan Anayasa, hakaret suçunu sorumsuzluk kapsamı dışında tutmamıştır. Bu bakımdan bu tür suçlar, meclis çalışmaları sırasında işlenmiş olmak şartıyla sorumsuzluğa dâhildir⁸⁸.

Buna karşılık milletvekillerinin meclis çalışmaları sırasında oy kullanmaları, sözleri ve düşünce açıklamaları dışında kalan fiilleri sorumsuzluk kapsamına girmez. Bu sebeple örneğin bir üyenin meclis toplantı salonunda diğer bir üyeyi dövmesi, öldürmesi sorumsuzluk ayrıcalığından faydalanmasına engel teşkil eder⁸⁹.

2. YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN SONUÇLARI VE ANAYASAYI İHLAL DAVASINDAKİ UYGULAMA

Yasama sorumsuzluğunun sonuçları şunlardır:

aa – Yasama sorumsuzluğu “mutlaktır”. Sorumsuzluğun meclis tarafından kaldırılması mümkün değildir.

Milletvekilinin meclis çalışmalarındaki oy ve sözleri, mecliste ileri sürdüğü düşünceleri ve bunları dışarıda tekrarlaması suç unsuru taşısaya bile, hakkında cezai takibat yapılamaz⁹⁰.

Meclis üyesi tarafından işlenen ve sorumsuzluğa giren fiil yine de hukuka aykırı olma niteliğini taşır. Ancak hukuka aykırı bir fiil işleyen üye hakkında sorumsuzluk nedeniyle cezai takibat yapılamaz. Diğer bir deyişle, hukuka aykırılık unsurunu kaldırmayan ve dolayısıyla fiili suç olmaktan çıkarmayan yasama sorumsuzluğu suçun sadece cezalandırılabilme unsurunu bertaraf eder. Zira yasama sorumsuzluğu ile Anayasa bir hukuka uygunluk sebebi değil, şahsi cezasızlık sebebi düzenlemiştir. Bu itibarla fiilin hukuka aykırılığı ve haksızlık niteliği devam etmektedir.

Yargıtay uygulaması da bu doğrultudadır⁹¹.

86 Bkz. **Erem-Danışman-Artuk**, (n 71)174 vd.; **Kıratlı**, 50 vd.

87 Örneğin, 1949 Batı Almanya Anayasası m. 46/1; 1933 Portekiz Anayasası m. 89.

88 **Artuk/Gökçen/Alşahin/Çakır**, (n 67) 235-236.

89 **Arsel**, 251-252; **Teziç**, 372, 373; **Çağlayan**, Yasama Dokunulmazlığı, 213.

90 “Hemen bütün demokratik memleketler Anayasalarında kabul olunan ve Anayasa hukuklarında mebusların ademi mesuliyet prensibi diye anılan prensibe göre, mebusların teşrii vazifelerini ifa ederlerken her türlü tesir ve tazyikten beri olmaları ve korkmadan teşrii vazifelerini görebilmeleri gayesi derpiş olunmuştur. Ceza korkusu gibi yüksek tazminat ödemek korku ve endişesi de mebusları vazifelerini bihakkın ifadan geri bırakabilir. Ademi mesuliyetin hem ceza hem hukuki ve mali sahaya teşmili zaruri bulunduğundan davacı vekilinin hilafına vâki müdafaası varit görülmemiştir. Meclis kürsüsünde haksız fiil teşkil eden beyanı ve mütalaasından dolayı bir mebus hakkında ancak Meclis Dahili Nizamnamesi hükümleri tatbik edilebilir” **Yarg. 4. H.D, 1958/12171 E., 1958/5006 K., 16.07.1958; Erem-Danışman-Artuk**, (n 71) 173.

91 “Haddi zatında suç mahiyetinde bulunduğu hükümde kabul edilen sözlerin Meclis kürsüsünde söylenilmesi sebebiyle ...

Cezai sorumsuzluk sadece milletvekili bakımından söz konusudur. Aynı ifadelerin milletvekiline izafeten başkaları tarafından nakledilmesi, suç teşkil eder⁹². Yine aynı sebeple, milletvekilinin sorumsuzluk kapsamına giren fiiline iştirak eden diğer kişiler cezalandırılabilir⁹³.

bb – Sorumsuzluk “sürekli”dir. Süreklilik milletvekilinin sorumsuzluk kapsamına giren ve milletvekilliği döneminde işlediği bir fiilden dolayı sadece üyeliği sırasında değil, üyelik sıfatı sona erdikten sonra da yargılanamamasını ifade eder.

cc – Sorumsuzluk “kamu düzenindedir”. Sorumsuzluk milletvekilinin şahsi yararı için değil, parlamentonun iyi çalışması ve dolayısıyla kamu yararı için konulmuştur. Bunun sonucu olarak parlamento üyesi, yasama sorumsuzluğundan vazgeçemez⁹⁴.

Bu bilgiler ışığında somut olay incelendiğinde; Yassıadadaki birçok sanığın cezalandırıldığı anayasal düzeni ihlal davasındaki temel iddia, 1950-1960 arasında yapılan ve anayasaya aykırı olduğu kabul edilen kanunlar için TBMM’de oy kullanarak bunların yapımına katkı sunmuş olmaktır. Göstermelik Mahkeme, yasama sorumsuzluğuna sahip DP milletvekillerinin bu muafiyetlerini hiçe sayıp 1950 – 1960 yılları arasında TBMM’de kullandıkları oylar ve açıkladıkları görüşler dolayısıyla sorumlu tutulmuş ve yargılanmıştır. Sonuçta talimatla hareket eden Mahkeme heyeti, yasama sorumsuzluğunu yok sayan, hem o dönemdeki mevzuata hem de evrensel hukuk kurallarına açıkça aykırı yeni getirilen TCK’nın 146 ncı maddesinin 3 üncü fıkrasına dayanarak DP milletvekillerine ağır cezalar vermiştir. Bu yapabilmek için de aleyhe ceza kanunu hükmünü geçmişe yürütmüştür.

Gerçekten 1924 Anayasasının 17. maddesinde “*Hiçbir mebus Meclis dâhilineki rey ve mütalâasından ve beyanatından ve Meclisteki rey ve mütalâasının ve beyanatının Meclis haricinde irat ve izharından dolayı mesul değildir*” hükmü gereğince ve evrensel bir hukuk kuralı olarak milletvekilleri meclis çalışmalarındaki oy ve görüşlerinden dolayı sorumsuz kabul edilmelerine karşın, göstermelik mahkeme bu hükme taban tabana zıt hareket etmiştir. Meclis çalışmalarında milletvekillerinin serbestçe görüşlerini bildirip oy kullanarak milli iradenin yasama organında somutlaştırılması bakımından hayati önemde olan yasama sorumsuzluğu ilkesinin yok sayılması, davanın daha ziyade dönemin siyasi iktidarından intikam alma amacıyla yürütüldüğünü göstermektedir.

Anayasayı ihlal iddası; Prof. Dr. Faruk Erem’in kasten işlenen fiillerde sanıkların teşrii masuniyetten faydalanamayacağı görüşüne dayanmaktaydı. Elbette ısmarlama şekilde sanıkların cezalandırılabilmesi için sunulan bu görüş, suçun unsurlarından olan kastı, yasama dokunulmazlığını kaldıran bir sebep olarak telakki etmektedir. Ayrıca mutlak şekilde kabul edilen yasama faaliyeti sırasında verilen oy ve beyanlardan sorumlu tutulmama bahsinde de Erem, fiilin yasama faaliyeti kapsamında olup olmadığını mahkemenin değerlendirebileceğini savunmuştur.

ceza sorumluluğundan müstesna olmasının bunların hakaret mahiyetini kaldıramayacağı” **Yarg 4. C.D., 1950/2818 E. 1950/7902 K., 22.06.1950; Sahir Erman**, ‘Hakaret – Karşılıklı Tahkir – Teşrii Masuniyetin Hukuki Mahiyeti ve Şumulü’, (1951) XVII(1-2) İHF 455, 455 vd.

92 Kış. **Koca/Üzülmüş**, (11), 796.

93 **Artuk/Gökçen/Alşahin/Çakır**, (n 67), 238.

94 **Artuk/Gökçen/Alşahin/Çakır**, (n 67) 238.

Anayasayı ihlal davasına ilişkin sanık müdafilerinin savunmasında da bu görüşün getirdiği tehlikelere işaret edilmiştir⁹⁵:

‘Demek oluyor ki, Erem’in fikri kabul edilirse, mebuslar rey ve beyanlarından ötürü mevhum isnatlarla sık sık mahkemeler huzuruna gönderilebilir, maznunen isticvap ve hatta tevkif edilebilirler. Böyle bir imkanın, bizatihi mahiyetinden ötürü, siyasi heyetler tarafından ne derece suiistimale müsait olduğu ve bir yandan sorumsuzluğu bertaraf ederken, öte yandan da dokunulmazlığı zedeleyebileceği aşıkardır’.

III – YASSIADA YARGILAMALARININ CEZA MUHAKEMESİ HUKUKUNA HAKİM OLAN İLKELER BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ceza kanunlarında tanımlanmış bir suçun işlenip işlenmediği, işlenmişse kim ya da kimler tarafından işlenmiş olduğu ve müeyyidesinin ne olacağı konusunda kural olarak ceza muhakemesi kanunlarına göre gerçekleştirilen iddia, savunma ve yargılama niteliğindeki bir dizi faaliyete ceza muhakemesi, bununla ilgilenen hukuk dalına da Ceza Muhakemesi Hukuku denir⁹⁶.

Ceza muhakemesinin amacı, şüpheli veya sanık ile mağdurun haklarını gözeterek hukuka uygun şekilde elde edilmiş delillerle maddi gerçeğe ulaşıp adaleti tesis etmektir. Her ne pahasına olursa olsun değil, kişilerin haklarına saygılı bir şekilde yürütülen muhakeme faaliyetiyle maddi gerçek araştırılıp⁹⁷ bulunmalıdır. Bu suretle adaletin gerçekleştirilmesi ve hukuki barışın sağlanması mümkün olacaktır. Gelişmiş demokratik toplumlarda iddia ve savunma makamlarının karşılıklı tezlerini eşit şekilde ortaya koyabildiği bir ortamda verilen hüküm, adil kabul edilir⁹⁸.

Ceza muhakemesinin asıl görevi, adil bir muhakeme sonucunda işlendiği iddia edilen fiile ilişkin hükme varmaktır. Maddi gerçeğe ulaşmak ise tabii hukukun taraflara yüklediği bir idealdir. Mahkeme, ceza muhakemesinin işlevi olan adil yargılama yükümlülüğünü yerine getirmek ve maddi gerçeğe ulaşma ideali doğrultusunda hareket etmek şeklindeki iki unsuru bir arada sağlarsa, kamunun tatmin olacağı bir hükme varabilir. Bu nedenle ceza muhakemesinin yürütülmesinden elde edilecek kamu menfaati, adil bir yargılamanın yapılmasıyla mümkün olacaktır.

Muhakemenin adil yapılması, devletin güvencesi ve sorumluluğu altındadır. Devlet, kişinin hakkaniyete uygun bir şekilde soruşturulması ve kovuşturulması için her türlü tedbiri almakla

95 **Emine Gürsoy Naskali**, ‘Müdafaa Eki Anayasa Davası Yassıada 1961’, iç Emine Gürsoy Naskali, Darağacındaki İstiklal Madalyası (Lale Yayıncılık 2022) 256

96 Bkz. **Ahmet Gökçen, Murat Balcı, Mehmet Emin Alşahin ve Kerim Çakır**, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, (5. Baskı Adalet Yayınevi 2021) 4.

97 Ceza muhakemesinde maddi gerçeğin tespitine ilişkin ayrıntılı açıklamalar için bkz; **Hakan Karakehya**, *Ceza Muhakemesinde Maddi Gerçeğin Tespiti*, (Savaş Yayınevi 2016) 3.

98 **Ünal, Ertuğrul**, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2020), 6; **Yenisey, Feridun – Nuhoglu, Ayşe**, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 6. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018, 76; **Centel – Zafer**, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 6; **Taner**, *Çelişme ve Silahların Eşitliği*, 96; **Turan, Hüseyin**, *Adil Yargılanma Hakkı*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2016, 320.

mükelleftir. Adalete kavuşmak, muhakemeye katılan kişiler için idrak ve ifa edilebilir halde olmalıdır⁹⁹.

Bu kapsamda aşağıda adil muhakemenin yapılabilmesi için büyük önemi haiz, hatta bunun olmazsa olmaz şartını oluşturan ilkelerden bahsedilecektir. Bu ilkeler, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren uygulana uygulana günümüze kadar gelmiş ve ceza muhakemesinin ilkeleri olarak bütün gelişmiş ülkelerde kabul görmüş ve görmektedir.

Aşağıda ceza muhakemesine hakim olan ilkelerden kısaca söz edilecek ve bu ilkeler çerçevesinde Yassıada yargılamalarından bir kısım örnekler verilerek değerlendirilecektir.

A. HUKUK DEVLETİ İLKESİ

Hukuk devleti¹⁰⁰ ilkesine göre yasama, yürütme ve yargı organları, hâkimiyet adı verilen muazzam gücü, anayasa ve kanunlar çerçevesinde insan haysiyetini korumak, temel hak ve hürriyetleri gerçekleştirmek, adaleti ve hukuk güvenliğini sağlamak amacıyla kullanabilirler ve bu onların meşruluğunun temelini teşkil eder¹⁰¹. Bu sebeple hukuk devleti ilkesi, ceza muhakemesinde insan hakları ile ilgili bütün prensiplerin kaynağı durumundadır¹⁰². Hukuk devletinde tüm eylem ve işlemlerin hukuka uygun biçimde yürütülmesi gerekmektedir.

Hukuk devletinde insan hak ve hürriyetlerinin korunması ve bu korumanın fiilen gerçekleştirilmesi ön plândadır. Son tahlilde hukuk devleti, hak ve özgürlüklerin fiilen tatbik edildiği bir devlettir.

99 **Bahri Öztürk**, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılama Yükümlülüğü”, (2016) 15(1-2) İKÜHFD 413, 414; **Ünal**, Ceza Muhakemesi Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi, 6 vd.

100 Hukuk Devleti (Rechtsstaat) kavramı, ilk defa Alman hukukçu Robert von Mohl (1799-1875) tarafından kullanılmıştır. Mohl'e göre; ferdin ve bütünüün hayat gayesi olan tabii kuvvetlerin gelişmesini koruyan ve teşvik eden devlet, hukuk devletidir. Bkz: **Yüce**, Hukuk Devleti Esasları, 5.

101 **Soysal**, hukuk devletini “vatandaşlara hukuk güvenliği sağlayan devlet” olarak tanımlamakta ve bunun sağlanabilmesi için şu şartların gerçekleşmesini aramaktadır: a – Temel hakların güvence altına alınması, b – Kanunların anayasaya uygunluğunun sağlanması, c – Yönetimde hukuka bağlılığın sağlanması d – Yargı kuruluşlarının bağımsızlığını ve güvenilirliğini sağlayacak şartların yerleştirilmesi. Geniş Bilgi için bkz. **Soysal**, 245 vd. Hukuk devletinin, insan vakar ve haysiyetine saygı duyan, kişi hürriyetine en yüksek değeri veren, insanı devletleştirmek yerine devleti insanlaştırmaya çalışan bir anlayışa sahip olduğunu belirten **Yüce**, Hukuk Devletinin unsurlarını şu şekilde sıralamaktadır a – İnsan Haysiyeti, b – Adalet, c – Temel Haklar, d – Demokratik idare, e – Hakim bağımsızlığı, f – Hukukî Tasarrufların Kazai Kontrolü. Bkz: **Yüce**, Ceza Muhakemesinde Hukuk, 9 vd. **Aldıkaçtı**, konu ile ilgili olarak, hukuk devletinde devletin bütün faaliyetlerinin hukuka tâbi olacağını, böylece devletle ferdin aynı seviyeye gelmesi sebebiyle ferdin devlete karşı korunma imkânlarının çoğalacağını belirtmektedir. Bkz: **Orhan Aldıkaçtı**, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1978) 189. **Hâtemi** ise, hukuk devletini, adalet devleti olarak nitelendirmekte; adaletin, ilâhî-tabii hukukun bir kavramı, bir değeri olduğunu ve ilâhî sevgiden kaynaklandığını belirtmektedir. Bkz: **Hatemi**, *Hüseyin, Anayasa – Kişi Hak ve Hürriyetleri*, (Tebliğ) Hak-İş Anayasa Kurultayı, Ankara, 1992, 461 vd.

102 **Bahri Öztürk**, **Durmuş Tezcan**, **Mustafa Ruhan Erdem**, **Özge Sırma Gezer**, **Yasemin F. Saygılar Kırıt**, **Esra Alan Akcan**, **Özdem Özaydın**, **Efser Erden Tütüncü**, **Derya Altınok Villemin ve Mehmet Can Tok**, *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, (14. Baskı Seçkin Yayıncılık 2019), 113; **İçel-Donay**, 71; **Öztürk**, *Ceza Muhakemesinde İnsan Hakları*, 3 vd.

27 Mayıs 1960 askeri darbesi akabinde getirilen uygulamalar ve Yassıada yargılamaları incelendiğinde hukuk devleti ilkesinin birçok açıdan askıya alındığı görülmektedir. Bu bağlamda bazı örnekler vermek gerekirse, 27 Mayıs 1960 darbesi akabinde TBMM kapatılarak, darbecilerden oluşan Milli Birlik Komitesi idareyi ele almış; darbeciler tarafından yürürlüğe konulan 211 sayılı İç Hizmet Kanunuyla orduya; “Cumhuriyeti koruma ve kollama görevi” verilmiştir. Böylece 1924 Anayasasının “Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin yegâne ve hakikî mümessili olup Millet namına hakkı hâkimiyeti istimal eder” hükmü fiilen ortadan kaldırılmıştır.

27 Mayıs döneminde Milli Birlik Komitesinin kurulmasıyla yasama, yürütme ve yargılama tasarruflarında bulunan organlar fiilen ortadan kaldırılmış ve yerine bu konularda tasarruf yetkisini Komiteye devredilmiş, Devletin organik tasarruflarının yerini şahsi irade tasarrufları almıştır¹⁰³. Bu yönüyle, 27 Mayıs rejiminde iktidar, kurumların değil, şahısların iktidarı olarak nitelendirilmiştir¹⁰⁴.

“Çağdaş yargı sistemlerinde benimsendiği gibi, Yüksek Hakimler ve Yüksek Savcılar Kurulu ayrı ayrı kurulmak suretiyle yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı sağlanmak istenmişse de, özellikle 1960 ihtilali sonrasında içtihat oluşturabilecek Yargıtay ve Danıştay üyelerinin pek çoğu zorunlu olarak emekliye sevk edilmiş, yargıdaki içtihat birliği sıkıntıya sokulmuş; askeri yargı kurumlarının kurulmasıyla “yargıda teklik” ilkesi bozulmuştur”¹⁰⁵. Bu emekliye sevk etmede hakim olan anlayış, mevcut hukuk normlarını 27 Mayıs rejiminin iradesin uygun olarak yorumlayacak yargı kadrolarının görevde bırakılması, diğerlerinin yargı organlarından uzaklaştırılması şeklinde belirlemiştir¹⁰⁶.

Yassıada’da yapılan yargılamalarda temelde hukuk devleti ilkesinden kaynaklanan adil yargılanma hakkı, insan haysiyetinin dokunulmazlığı, hakim önünde meramını anlatabilme, ceza yargılamasında maddi gerçeğin araştırılması, bağımsız ve tarafsız hakim önünde yargılanma, özel hayatın gizliliği, suçu sabit olana kadar suçlu sayılmama, suçta ve cezada kanunilik, aleyhe kanunun geçmişe yürütülememesi ilkeleri gibi birçok ilke çeşitli şekillerde göz ardı edilmiştir.

Bu örnekler bile Yassıada yargılamalarında temelleri özellikle 1924 Anayasasının ilk sekiz maddesiyle tesis edilen hukuk devleti esaslarının nasıl çiğnendiğini göstermektedir.

B. İNSAN HAYSİYETİNİN DOKUNULMAZLIĞI İLKESİ

İnsan haysiyeti kavramı, kanunlar tarafından tanımlanmadığı için bundan ne anlaşılması gerektiği belirgin değildir. Doktrindeki tarifleri dikkate alarak şu şekilde bir tanım vermek mümkündür: İnsan haysiyeti; kişiye, bilinçli olma, kendi kaderini tayin etme ve çevresini şekillendirme yeteneği veren ve kişiliksizliği ortadan kaldıran ruhtur, manevi güçtür.

103 Doğru, (n 7) 14

104 Doğru, (n 7) 76.

105 Türkiye Büyük Millet Meclisi Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerine Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Kasım 2012, Cilt II, 916.

106 Doğru, (n 7) 119 vd. 27 Mayıs rejiminin ilk yedi ayında Yargıtay’dan istekleri üzerine 6, re’sen 66, yaş haddinden 3 üye, yerel adli mercilerden istekleri üzerine 9, re’sen 520, yaş haddinden 3 hakim emekliye sevk edilmiştir (Doğru, (n 7) 123).

İnsanı obje haline getiren ve kişiliği nedeniyle sahip olduğu değerinkârı anlamına gelen her türlü işlemin, insan haysiyetine aykırı olduğu belirtilmektedir. İnsan haysiyetinin bağlayıcı bir hukuki değer olduğu da ayrıca vurgulanmaktadır. Son tahlilde insan haysiyeti; “*kişinin hür iradesi*” olarak ifade edilebilir¹⁰⁷.

Böyle bir iradenin dokunulmaz olduğu, ancak hukuk devletinde ileri sürülebilir¹⁰⁸. Bu sebeple hukuk devleti, insan haysiyeti kavramının kaynağını oluşturduğu gibi, sınırını da tayin eder. Yani “hür irade” olarak somutlaştırdığımız insan haysiyetinin dokunulmazlığına, ancak hukuk devleti ilkesi çerçevesinde sınırlamalar getirmek mümkündür.

“İnsan haysiyeti” vazgeçilemez bir değerdir. Bu sebeple ceza muhakemesi kanunları açıkça insan haysiyetine aykırı bir işleme ve bu işlem sonucu elde edilecek delillerin muhakemede değerlendirilmesine gösterilecek rıza ve muvafakati geçersiz saymaktadır. Buradan anlaşılmaktadır ki, insan haysiyeti kavramı sırf ahlâki bir değer olmayıp, bağlayıcı olan hukukî bir normdur. Yani onun ihlali sadece usûlî bir sonuç doğurmayıp aynı zamanda maddî hukuka dair etkiler de yapar¹⁰⁹.

Yukarıda yapılan açıklamalar bağlamında birkaç örnek vermek gerekirse; Yassıada yargılamaları boyunca sanıklara hakaretler edilmiş, tekme ve tokat vurulma gibi cebir içeren davranışlarda bulunulmuş, işkence uygulanmış, hatta soruşturma aşamasında bazı kamu görevlileri işkence altında intihar veya vefat etmiştir.

Yassıada mahkemeleri esnasında Adnan Menderes duruşma aralarında bir kapı geçidinin girişinde oturtulmuş, yüzü önündeki duvara çevrilmiştir. Kendisine her gün yapılan uyuşturucu iğnelerden şikayetçi olmasına karşın “*iyi gelir*” denilerek iğnelere devam edilmiştir¹¹⁰.

Mahkeme sürecinin tamamında nazik ve saygılı üslubunu muhafaza eden Menderes, 14 Ekim 1960'taki duruşmada mikrofona geldiğinde “*Bendeniz beş aydır tamamen tecrit edilmiş bir vaziyette bulunuyorum. Bir tek odanın içinde ve günün yirmi dört saatinde, her saat değişen bir nöbetçi subay beyin nezareti altında, hiçbir kelime konuşmak imkanı olmamak şartıyla yaşıyorum. Bu itibarla konuşma takatim, akli melekelirim zaafa uğramış bulunuyor. Arzım şudur; bana imkân verecek, asabımı düzeltecek bir uygulamanın tatbiki. Nöbetçi subay beyle bir kelime dahi konuşmaya mezun değilim. Beş aylık mecmu konuşmalarım on-on beş saati geçmez. ... Bendeniz huzurunuzda kumandan beyefendiye şükranlarımı arz ederim ve yine huzurunuzda subay beylerin nazik muamelelerine teşekkür ederim. Ancak hiçbir kelime konuşmadan günün 24 saatinde karşı karşıya bulunmaktayım*”¹¹¹ demiştir. Menderes, ada kumandanına “*Bu müthiş yalnızlık korkarım beni çıldırtacak*” diyerek bir ricada bulunmuştu: “*Tuvalete giderken odalardan arkadaşların sesini duyuyorum. Acaba kapıları*

107 İnsan haysiyeti konusunda bkz: Öztürk, 1994, 79 vd.; Yüce, Sanığın Savunması, 158 vd.; Aliefendioğlu, Yılmaz, Anayasa Mahkemesinin İnsan Hakları Konusundaki Genel Tavrı, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Mayıs 1993, S. 155, C. XVII, 23 vd.; Peters, (1985) § 414; Hubert Schorn, *Der Schutz der Menschenwürde im Strafverfahren*, (1963) 17 vd.; Maihofer, Werner, *Rechtsstaat menschliche Würde*, Frankfurt am Main, 1968, 17 vd.

108 Erol Cihan, ‘50. Yılda Ceza Muhakemesi Süjesi Olarak Sanığın Durumu ve Sorgusu’, (1984) L(1-4) İÜHFİM 133, 143.

109 Buna örnek olarak ceza kanunlarındaki işkenceyi suç sayan hükümler gösterilebilir.

110 **Muzaffer Taşyürek**, *Adnan Menderes*, (Anonim Yayıncılık 2009) 128; **Topçu/Akılmak Topçu**, (n 6) 68.

111 **Aydemir**, (n 5) 471.

*açık bırakmanızda bir mahsur var mı? Kendileriyle konuşmadığım arkadaşlarımı hiç değilse uzaktan görebilirim*¹¹². Menderes'in mahkemedeki bu beyanlarından sonra durumunda herhangi bir değişiklik olmamıştır¹¹³.

Mahkemedeki duruşma safhalarında diğer sanıklara sigara içme ve rahatlama için verilen fasıllarda, Adnan Menderes ancak camdan bir telefon kabinini andıran ve salonun dışarısına yerleştirilen bir hücreye alınmıştır. Sigarasını da orada içebilmiştir. Adnan Menderes'in kaldığı odanın kapısında insan başı genişliğinde bir gözetleme penceresi vardı. Menderes bu dar odanın içerisinde 15 ay boyunca tecrit edilmiştir¹¹⁴.

Bu günlerde Adnan Menderes'in, Celal Bayar'ın avukatı Gültekin Başak'a; *"Gültekin bey, benim avukatlarıma ne oldu? Onlar gelmediğine göre ben ne yapabilirim?"* diye sorması üzerine bir subayın Adnan Menderes'e ağır küfürler ederek onu tekme tokat odaya kapatması da Adnan Menderes'in yargılamalar boyunca maruz kaldığı muameleyi göstermektedir¹¹⁵.

Bu örnekler bile, Yassıada yargılamaları sürecinde insan haysiyetinin korunması ilkesine ne denli aykırı hareket edildiğini göstermektedir.

C. ADİL YARGILANMA HAKKI

Adil yargılanma (dürüst işlem) hakkı ile ceza muhakemesi işlemlerinin; kandırma, yanıltma veya zorlama gibi irade serbestisini engelleyen veya savunmayı kısıtlayan yollara sapılmaksızın, hukuk devleti ilkesine uygun olarak, önceden kanunlarla gösterilmiş esaslar çerçevesinde yapılması kastedilmekte olup, bu ilke sadece kovuşturma evresini değil, soruşturma evresini de kapsar¹¹⁶. Başka bir anlatımla adil yargılanma, insan hakları ile şüpheli, sanık ve mağdur haklarını koruyarak yapılan yargılamadır¹¹⁷. Ceza muhakemesinin en temel amacı adil yargılamanın gerçekleştirilmesidir. Doktrinde, sanığın hakkı ile toplumun yararı karşı karşıya geldiğinde sanığın hakkının adil yargılanma hakkı ile korunacağı belirtilmiştir¹¹⁸.

Bir hukuk devletinde bu esasların, asgarî olarak nelerden ibaret bulunduğu İHAS'nin 6 ncı maddesinde gösterilmiştir.

İHAS'nin 6 ncı maddesinde; "Herkesin, gerek medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizalar, gerek cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun ve

112 Taşyürek, (n 106)128.

113 Topçu/Akılmak Topçu, (n 6) 68.

114 Aydemir, (n 5) 471; Topçu/Akılmak Topçu, (n 6) 68.

115 Taşyürek, (n 106) 128-129

116 Öztürk/Tezcan/Erdem/Sırma Gezer/Saygılar Kırıt/Alan Akcan/Özaydın/Erden Tütüncü/Altınok Villemin/Tok, (n 98) 123 vd.; Cihan, 143; Ünver/Hakeri, 16. Ayrıca bkz. Anayasa Mahkemesinin 30.7.2008 tarih ve 1/2 sayılı kararı.

117 Centel/Zafer, 165.

118 Kunter, Yenisey, Nuhoglu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 32.

açık olarak görülmesini istemek hakkına sahip olduğu, hükmün açık oturumda verileceğini, ancak demokratik bir toplumda genel ahlak, kamu düzeni ve ulusal güvenlik yararına, küçüklerin korunması veya davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veya davanın açık oturumda görülmesinin adaletin selametine zarar verebileceği bazı özel durumlarda, mahkemenin zorunlu göreceği ölçüde, duruşmalar dava süresince tamamen veya kısmen basına ve dinleyicilere kapalı olarak sürdürülebileceği” belirtilmiş, maddenin ikinci fıkrasında, “bir suç ile itham edilen herkesin, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar suçsuz sayılacağı” ifade edilmiş, son fıkrada ise (m.6/3) her sanığın en azından aşağıdaki haklara sahip olduğu hüküm altına alınmıştır.

Bu haklar; “a) Kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve nedeninden en kısa zamanda, anladığı bir dille ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek;

b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara sahip olmak;

c) Kendi kendini savunmak veya kendi seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak ve eğer avukat tutmak için mali imkanlardan yoksun bulunuyor ve adaletin selameti gerektiriyorsa, mahkemece görevlendirilecek bir avukatın para ödemeksizin yardımından yararlanabilmek;

d) İddia tanıklarının sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı şartlar altında çağırılmasının ve dinlenmesinin sağlanmasını istemek;

e) Duruşmada kullanılan dili anlama veya konuşmadığı takdirde bir tercümanın yardımından meccanen (bedelsiz olarak) yararlanmak” olarak sıralanmıştır¹¹⁹.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkı, çağdaş hukuk anlayışında en fazla vurgu yapılan haklardandır. Aynı şekilde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 10 uncu maddesinde de adil yargılanma hakkı ile ilgili bir hüküm bulunmaktadır¹²⁰.

119 Adil yargılanma hakkı demokratik bir toplumda öyle önemli bir yer tutar ki, bunun dar yorumlanması meşru görülmez (**Perez/Fransa** [BD], B. No: 47287/99, 12/2/2004, § 64.). Diğer temel hak ve özgürlüklerden farklı olarak adil yargılanma hakkı, kişilere, hakkın kapsamına giren uyumsuzluklara ilişkin yargılamalar yönünden “usuli güvenceler” sağlar (**Anghel/İtalya**, B. No: 5968/09, 25/6/2013, § 68). Adil yargılanma hakkı kapsamında, yargılamanın adil olup olmadığı, onun “bütünü” dikkate alınarak değerlendirilir (**Al-Khawaja ve Tahery/Birleşik Krallık** [BD], B. No: 26766/05, 22228/06, 15/12/2011, § 144). Ulusal mahkemelerin hukuk kurallarına ve maddi vakıalara ilişkin hataları, temel hak ve özgürlüklerden birine müdahale teşkil etmedikçe bireysel başvuru kapsamında incelenemez (**Garcia Ruiz/ İspanya** [BD], B. No: 30544/96, 21/1/1999, § 28). Ulusal mahkemeler, delilleri değerlendirme, maddi vakıaları kurgulama ve hukuk kurallarını yorumlama yönünden en iyi durumdadır. Bu nedenle, bireysel başvuru kapsamında, anılan mahkemelerin kararlarına, bunlar “keyfi” veya “açıkça mantıksız” olmadıkça ve bir bütün hâlinde yargılamanın adilliğini etkilemedikçe, adil yargılanma hakkı kapsamında müdahale edilemez (**Van Kück/Almanya**, B. No: 35968/97, 12/6/2003, § 46 ve 47; **Khamidov/ Rusya**, B. No: 72118/01, 15/11/2007, § 170). Bireysel başvuru kapsamındaki hakların soyut ve teorik olarak değil, “uygulanabilir” ve “etkili” şekilde korunması gerekir. Bu ilke, demokratik bir toplumdaki önemli yeri dikkate alındığında, adil yargılanma hakkı yönünden özellikle geçerlidir (**Stanev/Bulgaristan** [BD], B. No: 36760/06, 17/1/2012, § 231). Kararlar için bkz; **Abdullah Çelik**, *Adil Yargılanma Hakkı Rehberi*, (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2014) 3.

120 **İHEB’in 10 uncu maddesinde**; “Herkesin, hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine bir suç yüklenirken, tam bir şekilde davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından hakça ve açık olarak görülmesini istemeye hakkı vardır” denilmektedir.

Adil yargılanma hakkından anlaşılması gereken; tabii, bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılamanın yapılması, görülmekte olan davaların makul sürelerde bitirilmesi, yapılan yargulamaların aleni ve duruşmalı olarak yapılması ve hakkaniyete uygun hareket edilmesidir¹²¹.

Soruşturma ve kovuşturmanın makul sürede bitirilmesi de Adil yargılanma hakkının vazgeçilmez bir parçasıdır.

Makul sürede yargılanma hakkının amacı, tarafların uzun süren yargılama faaliyeti nedeniyle maruz kalacakları maddi ve manevi baskıdan korunmasıdır. Hukuki uyuşmazlıkların çözüm sürecini uzatarak çoğu zaman elde edilecek hükmün yararını ortadan kaldıran bir yargılama, adaletin yerine getirilmesindeki etkinliğe ve güvenliğe zarar vermektedir. Uyuşmazlığa ilişkin yargılamanın kısa sürede sonuçlandırılması önemli olmakla beraber, hukuki uyuşmazlığın çözümünde gerekli özenin gösterilmesi de büyük önem taşımaktadır.

Adil yargılanma ilkesi ile bağlantılı olan bir hak da savunma hakkıdır¹²². İddia ve yargılama makamlarının yetkilerine karşı savunma makamına da eşit yetkiler verilerek silahların eşitliği sağlanmalı ve silahların eşitliği ilkesi gereğince sanık ve müdafine savunma yapabilmeleri amacıyla yeterli hak ve süre tanınmalıdır¹²³. Diğer bir ifade ile muhakeme işlemleri sırasında yargılama, iddia ve savunma makamlarının eşit haklara sahip olması gerekmektedir. Bu kapsamda sanığa kendisine yapılan isnat hakkında bilgi verilmeli, sahip olduğu haklar hatırlatılmalı, savunma yapma maksadıyla gerekli zaman ve kolaylıklar sağlanmalı¹²⁴ ve bir hukukçunun (müdafî) yardımından faydalanabileceği de hatırlatılmalıdır¹²⁵.

Adil yargılanma ilkesinin en önemli teminatlarından biri de tabii hakim ilkesidir. Kanuni hakim güvencesi de denilen bu ilkeye göre, hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önünde yargılanmamalı, bu çerçevede bir kimseyi kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuracak şekilde yargı yetkisine sahip olağanüstü mahkemeler

121 **A. Şeref Gözübüyük, Feyyaz Gölcüklü**, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, (8. Baskı Turhan Kitabevi 2009) 279 vd.; **Cihan**, 140.

122 **Aysun Altunbaş**, 'Adil Yargılanma Hakkı – İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü Işığında', (2007) (1) Maltepe Üniv. Hukuk Fakültesi Dergisi 59, 59.

123 **Kunter/Yenisey/Nuhoğlu**, 37 vd.; **Öztürk/Tezcan/Erdem/Sırma Gezer/Saygılar Kırıt/Alan Akcan/Özaydın/Erden Tütüncü/Altınok Villemin/Tok**, (n 98) 134; "Hakkaniyete uygun yargılanma"nın temel unsuru, yargılamanın "çelişmeli" olması ve taraflar arasında "silahların eşitliği"nin sağlanmasıdır (**Rowe ve Davis/Birleşik Krallık [BD]**, B. No: 28901/95, 16.2.2000, § 60). "Çelişmeli yargılama" ilkesi, taraflara, dosyaya giren görüşler ve diğer tarafça sunulan deliller hakkında bilgi sahibi olma ve bunlar üzerinde değerlendirme yapma imkânı verilmesi anlamına gelir. Adil yargılanma hakkı, cezai konularda, soruşturma/kovuşturma makamlarının, şüphelinin/sanığın lehine veya aleyhine olarak ellerinde bulundurdukları delilleri savunma tarafına açıklamalarını gerektirir. Ancak bu husus mutlak olmayıp bazı sınırlamalara konu olabilir (Bkz. **Rowe ve Davis/ Birleşik Krallık [BD]**, § 60 ve 61). "Silahların eşitliği" ilkesi, taraflardan her birinin, karşı tarafa göre önemli bir dezavantaja uğramadan iddia ve savunmalarını ileri sürebilmesini gerektirir (**Kress/Fransa [BD]**, B. No: 39594/98, 7.06.2001, § 72); **Çelik**, (n 116) 112.

124 **Mahmut Koca, İlhan Üzülmüş**, 'Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukukunda Mağdurun Korunması ve Mağdura Tanınan Haklar', (2006) (7) Hukuki Perspektifler Dergisi, 145.

125 **Gözübüyük/Gölcüklü**, (n 120) 299 vd.; **Centel/Zafer**, 135.

kurulmamalıdır. Bu kural evrenseldir ve darbenin yapıldığı zamanda da bu hüküm mevzuatımız açısından cari idi.

Gerçekten konuya ilişkin hüküm 1924 Anayasasının 83 üncü maddesinde mevcuttu¹²⁶. 1924 Anayasasına göre Cumhurbaşkanı ve bakanlar Divan-ı Ali tarafından yargılanmalıdır. Divan-ı Ali'nin nasıl teşkil edileceği de Anayasada gösterilmiştir. Buna göre, Yargıtay ve Danıştay kendi aralarında gizli oyla on bir Yargıtay ve on Danıştay üyesini Divan-ı Ali'ye seçerdi ve Divan bu şekilde teşekkül ederdi¹²⁷.

Görüldüğü gibi 27 Mayıs 1960 darbesinden sonraki süreçte mer'i olan 1924 Anayasasının birçok hükmü yürürlükten kaldırılarak, 27 maddelik yeni bir Anayasa kabul edilmiş ve yürürlüğe konulmuştur. Bu Anayasanın 6 ncı maddesi, Yassıada'da toplanan sanıklar hakkında tahkikat yapmak ve son soruşturma açılmasına, bunların Yüksek Adalet Divanına sevk edilip edilmemesine karar vermek üzere bir Yüksek Soruşturma Kurulu teşkilini, yargılamaların da Yüce Divan niteliği taşıyacak yeni bir kuruluş olan Yüksek Adalet Divanınca yürütülmesini öngörmüştür. Böylece sanıklar Marmara denizinde yer alan Yassıada'da kurulan ve bugün Yassıada Mahkemeleri olarak anılan olağanüstü mahkemede yargılanmışlardır. Tabii hakim ilkesine aykırı olarak söz konusu olağanüstü mahkemenin ihdası, başlı başına adil yargılanma ilkesinin ihlal edildiğini gösteren en önemli göstergelerden biridir¹²⁸.

Yargılamalarda duruşmalara aralıksız olarak devam edilmesi, 203 günde toplam 1033 saat süren 287 oturumun yapılmış olması sanıklara savunmalarını hazırlamaları için yeterli süre verilmemiş olması da adil yargılanma hakkının ihlali bakımından kayda değerdir.

Yassıada mahkemelerinde görülen 19 ayrı davadan Değirmen davası zamanaşımından düşmüş ve davanın sanıkları hakkında herhangi bir işlem yapılmamıştır. Kalan dosyalardan 17'si anayasal düzeni ihlal davasıyla birleştirilmiştir. Bununla beraber dosyalar bu birleştirme çerçevesi içinde ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmiştir. Böylece anayasal düzeni ihlal davasında, anayasal düzeni ihlal suçuyla ilgisi olmayan çok sayıda iddia bu suçla ilişkilendirilerek, sanıklara daha fazla ceza verilmesinde kullanılmıştır.

Yassıada yargılamalarında mahkemece, örneğin Erzurum eski milletvekili Şevki Erker ile Samsun eski milletvekili Naci Berkman'ın Meclis Gurubunda yapmış oldukları konuşmalar arasından Adnan Menderes ve hükümeti eleştirir mahiyette olanları seçilerek, mahkeme tarafından denetleme görevlerini yerine getirdikleri gerekçesiyle tutukluluk hallerinin kaldırılmasına karar verilmiştir. Mahkeme başkanı tarafından sanık milletvekillerine, Adnan Menderes ve hükümet aleyhine beyanlarda bulunmaları halinde Yassıada'dan kurtulabilecekleri yönünde mesajlar verilmiştir¹²⁹.

126 1924 Ay m.83: Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye celp ve sevk olunamaz.

127 Konuya ilişkin Muammer Aksoy'un görüşleri için ayrıca bkz: **Nazlı Ilıcak**, *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, C. I (Kervan Yayınları 1977) 133.

128 **Doğru**, (n 7) 140 vd.

129 **M. Serhan Yücel**, *Demokrat Parti*, İstanbul, 2011, 167.

Böylece mahkeme sanıklar aleyhine delil üretmeye çalışmıştır. Ancak bunda yeteri kadar başarılı olamadığını da söylemek gerekir¹³⁰.

D. HAKİM ÖNÜNDE MERAMINI ANLATABİLME İLKESİ

Her sanığın hakim önünde derdini anlatabilmesini, ne istediğini söyleyebilmesini, hiç veya gereği gibi dinlenmeden mahkûm edilememesini, öne sürülen iddiaları ve aleyhine olan delilleri çürütebilmesini ve bu sayede muhakemenin gidişine etki edebilmesini ifade eden ilkeye, sanığın “hâkim önünde meramını anlatabilme” ilkesi denir¹³¹.

Modern ceza muhakemesinde sanık, kovuşturmanın konusu değil bir yargılama süjesidir. Bu sebeple hem hakları hem de bazı mükellefiyetleri vardır. Bu haklar çerçevesinde sanık, hakim önünde meramını anlatabilir, en azından ona bu imkân tanınır. Böylece insan haysiyetine duyulan saygı da dile getirilmiş olur.

Ceza muhakemesi hukuku ve bunu düzenleyen mevzuatımız; sanığın suçlamaları, yani suçlama konusu fiili, delil kaynaklarını, müdafî aracılığıyla dosyayı öğrenebilmeyi, bir hak olarak muhakemede hazır bulunabilmeyi, suçlamaları öğrendikten sonra cevap verebilmeyi, bu amaçla kendisine süre tanınmasını, isnat edilen eylemin değiştirilememesini, isteklerde bulunmayı, son sözün sanıkta olmasını, teknik yardımdan faydalanabilmeyi, eziyet ve işkenceye tâbi tutulamamayı kabul etmiştir. Yargılama sürecinde sanıklara ve müdafilerine savunmalarını yapabilme imkanının verilmesi zorunludur.

Bu bağlamda Yassıada yargılama süreci incelendiğinde, mahkeme başkanı Salim Başol’un tutum ve davranışları, kurduğu cümleler, yargılamanın ne denli hukuka aykırı şekilde yürütüldüğünü göstermektedir. Örneğin, dava süresince sanıkları sürekli azarlayan mahkeme başkanı Salim Başol’un Adnan Menderes’in avukatına hitaben “*daima böyle lüzumsuz şeyler söylersiniz, sizi susturmak için ne yapmalı*”, “*susmazsanız sustururum*”, yine bizzat Adnan Menderes’e hitaben “*eğer ben kesin deyince kesmezseniz kestirmesini bilirim*”, Hasan Polatkan’a hitaben “*öyle şey olmaz, kısa kes, az konuş*” şeklindeki sözleri, sanıklara meramlarını anlatma imkanının verilmediğini, onların bir muhakeme süjesi olarak değil suçlu oldukları baştan kabul edilen, istiskal edilmesi gereken varlıklar olarak görüldüğünü göstermektedir.

E. MADDİ GERÇEĞİN ARAŞTIRILMASI İLKESİ

Ceza muhakemesinde medenî muhakemeden farklı olarak şekli gerçeğe yetinilmeyip işin esası, yani maddî gerçek araştırılır. Ceza muhakemesinde amaç, adil yargılama ilkelerine uyularak, maddî gerçeğin araştırılması ve bulunmasıdır. Maddî gerçeğin araştırılmasının sebebi ise, suçsuz olan sanığın aklanmasına, suçlu olan sanığın ise cezalandırılmasına karar vermeye dönük bir vicdanî kanaate

130 Topçu/Akılmak Topçu, (n 6) 68.

131 Öztürk/Tezcan/Erdem/Sırma Gezer/Saygılar Kırıt/Alan Akcan/Özaydın/Erden Tütüncü/Altınok Villemin/Tok, (n 98) 138.

ulaşma çabasıdır. Ancak bir hukuk devletinde, maddî gerçeğin “*her ne pahasına olursa olsun*” araştırılması kabul edilmemekte¹³²; delil yasakları ile bu ilkeye bazı sınırlar getirilmektedir¹³³.

Maddî gerçeğin araştırılması ilkesinin bir sonucu olarak, mahkeme, muhakemeye katılanların beyanları, itirafları, ikrarları ile bağlı değildir. Ayrıca medeni yargılamadan farklı olarak gıyapta muhakeme de istisnadır. Ceza muhakemesinde sanığın duruşmaya gelmemesi, onun suçlu olduğu anlamına gelmez. İfade edelim ki mahkeme, ileri sürülen delillerle bağlı olmadığı için re’sen delil araştırabilir ve hükmünü delillerin değerlendirilmesinden sonra verebilir. Medeni muhakemede ise hakim, tarafların ileri sürmediği hususları re’sen göz önüne alamamaktadır¹³⁴. Sanığa susma hakkı tanınan ceza muhakemesinde, savunma makamına da isnat edilen fiili de işlemediğini ispat etme mükellefiyeti getirilemez¹³⁵.

Bu açıdan Yassıada yargılamaları ele alınırsa, on yıllık DP iktidarının bütün icraatının didik edildiği, DP hükümeti ve parlamentodaki milletvekillerini mahkum etmek için adeta delil avına çıktığı, isnatlarla ilgili somut bir delil olmamasına karşın peşin hükümle sanıkların mahkûm edildikleri görülmektedir.

F. BAĞIMSIZ VE TARAFSIZ HÂKİM İLKESİ

Hak aranılan mahkemenin “bağımsızlığı ve tarafsızlığı” adil yargılanmanın temel şartıdır. Hâkimlerin bağımsızlığı, onların kararlarını verirken özgür olmaları, her türlü kaygıdan, maddi ve manevi baskı ve etkiden uzak bulunmaları ile mümkündür.

Davaya bakacak olan hâkimin, davanın taraflarına karşı eşit, tarafsız ve önyargısız durması, hiçbir telkin ve baskı altında kalmadan, hukuk kuralları çerçevesinde vicdanî kanaatine göre karar vermesi gerekir.

Hakim bağımsızlığı ile ilgili uluslararası sözleşmelerde de hükümler yer almaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 10 uncu maddesinde; “*Herkesin, hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine bir suç yüklenirken, tam bir şekilde davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından hakça ve açık olarak görülmesini istemeye hakkı vardır*” denilmektedir.

132 Öztürk/Tezcan/Erdem/Sırma Gezer/Saygılar Kırıt/Alan Akcan/Özaydın/Erden Tütüncü/Altınok Villemin/Tok, (n 98) 66; Yurtcan, 39. Alman Federal Temyiz Mahkemesi, bu konuda devamlı aynı yönde kararlar vermektedir. Bkz: BGHSt, 14 365, BGHSt, 31 309, Löwe-Rosenberg, 24. Aufl. Einleitung, Kap.14., kn: 1. Ayrıca bkz: Dahs, Hans, Werwertungsverbote bei unzulässiger Beschlagnahme von Tagebüchaufzeichnungen, Verteidigungsunterlagen sowie bei unzulässiger Gespraechaufzeichnungen und Blutprobe, in: Arbeitsgemeinschaft Strafrecht, Wahrheitsfindung und ihre Schranken, Karlsruhe, 1988, 122.

133 İlke ile ilgili olarak bakınız: Öztürk/Tezcan/Erdem/Sırma Gezer/Saygılar Kırıt/Alan Akcan/Özaydın/Erden Tütüncü/Altınok Villemin/Tok, (n 98) 145 vd.; Keller, Reiner, Polizeiliche Observation und Stafprozersuale Wahrheitserforschung, Str Vert. 1984.

134 Öztürk/Tezcan/Erdem/Sırma Gezer/Saygılar Kırıt/Alan Akcan/Özaydın/Erden Tütüncü/Altınok Villemin/Tok, (n 98) 145.

135 Öztürk/Tezcan/Erdem/Sırma Gezer/Saygılar Kırıt/Alan Akcan/Özaydın/Erden Tütüncü/Altınok Villemin/Tok, (n 98) 145.

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin, "Adil yargılanma hakkı" başlıklı 6/1'de, herkesin yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından yargılanma hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir¹³⁶.

Hakimin tarafsızlığı ise, yargılama faaliyeti sırasında hakimin taraflara karşı eşit mesafede olması, objektif davranması, kimsenin yanında durmaması ve şahsi değerlendirmelerden uzak bir biçimde uyumsuzluğu çözüme kavuşturması anlamına gelmektedir¹³⁷.

İHAM'ın "Adil yargılanma hakkı" başlıklı 6 ncı maddesinin ilk fıkrasında da, herkesin yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından yargılanma hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir¹³⁸.

Yassıada'da yapılan yargılamalarda hakimlerin bağımsızlıktan ve tarafsızlıktan ne denli uzak olduklarını göstermek bakımından şu örnek oldukça önemlidir. Yassıada yargılamalarında dava süresince sanıkları sürekli azarlayan mahkeme başkanı Salim Başol'un Menderese hitaben "*sizi buraya tıkan irade böyle istiyor*" şeklindeki ifadeleri, yargılamanın bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde yapılmadığının göstergesidir. Mahkeme sürecinde mahkeme heyetince başta Adnan Menderes olmak üzere sanıklara aşağılayıcı ifadeler ve küçük düşürücü bir üslupla hitap edilmesi de mahkeme heyetinin tarafsız olmadığını göstermektedir. Hatta Yassıada yargılamalarında bağımsızlık ve tarafsızlık ilkelerinin tersine çevrildiği söylenebilir¹³⁹.

G. ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİ İLKESİ

Hukuk devletinde fertlere, maddî ve manevî varlıklarını istedikleri gibi geliştirip şekillendirebilecekleri hür bir "*hayat alanı*" tanınır. Devletin müdahalesinden korunmuş bulunan ve "*bireyin küçük dünyası*" olarak anılabilecek olan bu alan temel hak ve hürriyetler ve ülkenin siyasi rejimi bakımından hassas bir göstergedir. Bu küçük dünyamız ne kadar geniş ise, ülkede mevcut olan siyasi rejim o kadar hürriyetçi ve demokratik; ne kadar dar ise, o kadar baskıcı ve otoriterdir¹⁴⁰.

136 İHAM, İHAM'nin 6/1 maddesine göre bir mahkemenin "bağımsız" olup olmadığına karar verilebilmesi için; üyelerinin atanma şeklinin, görev sürelerinin, dış baskılara karşı korunmalarının ve bağımsızlık görünümü sergileyip sergilemediklerinin dikkate alınması gerektiği görüşünü tekrarlamıştır (Findlay-İngiltere, prg. 73 ve Incal-Türkiye, prg. 65). **Osman Doğru, Atilla Nalbant** İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar, 1. Cilt, Ankara 2012, 633.

137 **Şahin**, 218 vd.

138 Bir yargı organının "bağımsız" olup olmadığı, "üyelerinin atanma yöntemi" ve "görev süreleri", "dış baskılara karşı güvencelerin varlığı" ve "organın bağımsız bir görüntü vermesi" hususları dikkate alınarak belirlenir. Hâkimlerin görev süreleri boyunca azledilememeleri bağımsızlığın bir gereğidir. Kuvvetler ayrılığı önemli olmakla birlikte, yargısal görevlerini yerine getirirken özgür olmaları şartıyla hâkimlerin, yürütme veya yasama tarafından atanmalarına izin verilebilir (Maktouf ve Damjanović/Bosna Hersek[BD], 2312/08, 34179/08, 18.7.2013, § 49). "Tarafsızlık" kavramının iki yönü bulunmaktadır: Yargı yeri, kişisel önyargı veya eğilimden sübjektif olarak sıyrılmalı (sübjektif tarafsızlık) ve objektif bakış açısından bununla ilgili haklı kuşku ortadan kaldıracak yeterli güvenceler sunmalıdır (objektif tarafsızlık). Bu çerçevede, bağımsızlık ile objektif tarafsızlık arasında yakın bir bağ vardır (Grievies/Birleşik Krallık [BD], B.No: 57067/00, 16/12/2003, § 69). **Çelik**, (n 116) 54.

139 **Doğru**, (n 7) 122.

140 İlke için bkz: **Ergun Özbudun**, 'Anayasa Hukuku Bakımından Özel Haberleşmenin Gizliliği' (1977) 1 AÜHFD, 50. Yıl

Doktrinde, insanın sosyal bir varlık olduğu ve bu nedenle hayatını ancak diğer insanlarla birlikte devam ettirebileceği gerçeğinden hareketle, insan hayatının, esas itibariyle iki yönünün bulunduğu kabul edilir. Bunlar hayatın genel ve özel yönleridir; hayatın özel yönü de “*özel hayat*” ve “*hayatın gizli alanı*” olmak üzere ikiye ayrılır¹⁴¹.

Hayatın genel yanı, korunacak bir gizliliği bulunmadığından, konumuz dışında kalır. Meselâ, kamuya açık yerlerdeki davranışlar ve sözler herkes tarafından görülüp dinlenebilir. Buna karşılık hayatın özel yanı her hukuk devletinde koruma altına alınmıştır. Hayatın gizli alanı, mutlak bir şekilde korunur hatta dokunulmaz sayılırken özel hayat nispi olarak korunmuştur. Özel hayat dar bir çerçevede, meselâ bir aile içinde söz konusu olabilirken, hayatın gizli alanı, sadece ferdi ilgilendirir ve ondan başkasının bu alana girebilmesi asla kabul edilemez; bu sebeple de dokunulmazdır¹⁴².

Bu bilgiler ışığında Bebek davası incelendiğinde, dava Adnan Menderes’in opera sanatçısı Ayhan Aydan’dan olan çocuğunu öldürttüğü iddiasıyla açılmış olsa da, davanın maddi gerçeğe ulaşmaktan ziyade Adnan Menderes’in evlilik dışı ilişkisine aleniyet kazandırarak onun şahsi itibarının zedelenmesi amacını taşıdığı söylenmelidir. Bu açıdan yargılamada özel hayatın gizliliği ve insan haysiyetinin dokunulmazlığı ilkesine aykırı davranılmıştır.

H. MASUMİYET KARİNESİ

Masumiyet karinesi ceza muhakemesinde sanığın haklarını koruma amacıyla benimsenmiş bir ilkedir¹⁴³. Buna göre; bir suç ile itham edilen herkes suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar suçsuz sayılır ve o kimsenin masum olduğu kabul edilir¹⁴⁴. Bu ilkeyle herkes, hakkında verilecek

Armağanı, 265-296, **Öztekin Tosun**, *Özel Hayatın Gizliliğini İhlal Suçları, Değişen Toplum ve Ceza Hukuku Karşısında TCK’nın 50 yılı ve Geleceği*, (1977) 371 vd., **Öztekin Tosun**, ‘Ceza Muhakemesinde Koruma Tedbiri Olarak Gizli Dinleme’, (1976) XLI(3-4) İÜHFİM, 83 vd.; **Ersan Şen**, ‘Gizli Dinleme ve Görüntüleme Fiililerinin Türk Hukuku’ndaki Yeri Üzerine Bir İnceleme’, (1993) 68(7-8-9) İstanbul Barosu Dergisi, 502 vd. Ayrıca bkz: **Müller, Hany**, Das Grundrecht des Fernmeldegeheimnisses – Artikel IO GG – Und die wesentlichen Ausnahmen, in; Jahrbuch der Deutschen Bunderpost, 30. Jahrgang 1979; Rohlf, **Dietwalt**, Der Grundrechtliche Schutz der Privatsphäre, Berlin, 1960, **Rüpke, Gieselher**, Der verfassungsrechtliche Schutz des Privatheit, 1976, **Klöhn, Wolfhard**, Der Schutz der Intimsphäre im Strafprozeß, Göttingen 1984; **Detlef Krauss**, Der Schutz der Intimsphäre im Strafprozeß in; Festschrift für Wilhelm, Gallas Berlin u.a 1973, von Meiss, Reinhard, W, Die persönliche Geheimsphäre und deren Schutz im prozessualen Verfahren. Diessenhofeu, 1975, 173.

141 Hayatın genel ve özel yanlarının birbirinden nasıl ayrılacağı ve özel hayat ile hayatın gizli alanının yekdiğerinden ayırdedilmesi konusunda Alman Anayasa Mahkemesi tarafından “kuşak teorisi = Sphaerentheorie” geliştirilmiştir. Buna göre, insan hayatının merkezinde her türlü devlet müdahalesine karşı korunmuş bulunan ve dokunulmaz olduğu kabul edilen bir çekirdek alan vardır. Bu çekirdek alan, ikinci bir kuşak alanla çevrilmiştir. Bu ikinci alan da devletin müdahalesine karşı korunmuştur. Ancak dokunulmaz değildir. Yani bu alan bakımından nisbi bir koruma söz konusudur. Nihayet insan hayatı bakımından bu ikinci alanı çevreleyen üçüncü bir kuşak alan daha vardır ki, burada herhangi bir koruma söz konusu değildir. Bkz: Şen, (n 137) 504 vd.

142 **Bahri Öztürk**, “Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu”, Adalet Bakanlığı Bilgi Bankası (<http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/113.doc>); **Erdal Noyan**, Ceza Muhakemesi, (Adil Yayınevi 2005), 103-104.

143 **Kerim Çakır**, ‘5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nda Gizliliğin İhlali Suçu ve Ceza Muhakemesi Hukuku İle İlişkisi’ 2012 18(1), MÜHFHAD 227, 233 vd.

144 **Gözübüyük/Gölcüklü**, (n 120) 297, Ayrıca bu konu hakkında bkz: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı (Minelle/İsviçre 05.03.1983, A. 62-30).

kesin hükme kadar suçlu muamelesi göremez ve lekelenmeme hakkından faydalanır. Bu süreçte etkin rol oynayan hakim, savcı ve adli kolluk görevlilerinin yargılanacak veya yargılanmakta olan kimselere saygı göstermesi ve onların lekelenmeme haklarını ihlal etmemesi gerekir¹⁴⁵.

Soruşturma evresi yürütülürken alınan ifadeler ve dosyaya girecek olan her türlü delil basın yayın organlarına servis edilmemeli ve bu kimse hakkında henüz bir karar verilmediği unutulmamalıdır. Tıpkı adil yargılanma hakkında olduğu gibi masumiyet ilkesinde de temel hedef sanık hakkında hüküm verilinceye dek sanığın lekelenmemesi ve masum sayılmasıdır.

Sanığın yasal olarak suçluluğu sabit olmadan ve özellikle de savunma hakkını kullanma fırsatını bulamadan verilen bir yargı kararında suçlu olduğuna ilişkin bir kanaat yansıtılırsa, masumiyet karinesi ihlal edilmiş demektir¹⁴⁶.

Yapılan tüm muhakeme işlemlerinde yargılama ve iddia makamı öncelikle şüpheli veya sanığın masum olduğundan yola çıkarak hareket ederse, hukuka olan güven artar ve maddî gerçeğin ortaya çıkarılması kolaylaşır¹⁴⁷.

Suçsuzluk karinesi, beraat kararı verildiği hallerde sanığın suçu işleyip işlemediği hususunun şüpheli bırakılmasını da engeller. Suçluluğun yeterince ispat edilemediği hallerde “delil yetersizliğinden beraat” kararı yerine “faile isnat edilen fiilin fail tarafından işlendiğinin sabit olmadığı” gerekçesiyle beraat kararı verilmelidir¹⁴⁸.

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 6 ncı maddesinin ikinci bendinde de; “*Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar suçsuz sayılır*” denilmektedir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanan ve Birleşmiş milletler Genel Kurulunca 10 Aralık 1948 tarihli oturumda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 11 inci maddesinde de masumiyet karinesine yer verilmiştir.

Belirtelim ki, soruşturma veya kovuşturmayla ilişkin yapılan basın açıklamaları ve sanığın kimliğinin açıklanması kişilik haklarının zedelenmesine sebebiyet verir¹⁴⁹.

Bu bilgiler ışığında Yassıda yargılamaları incelendiğinde yargılamalarda masumiyet karinesinin hiçe sayıldığı, daha yargılamaların başından itibaren sanıkların suçlu olduklarının kabul edildiği görülmektedir. Bunun en önemli göstergelerinden biri de daha yargılamalar başlamadan ölüm cezası verilmek istenen bir kısım sanıkların yaşlarının göz önünde bulundurularak, ölüm cezasının 65 yaş üstü kişiler bakımından uygulanamayacağına dair hükmün yürürlükten kaldırılması ve bu değişikliğin geçmişe uygulanacağına ilişkin kanuna hüküm konulmuş olmasıdır.

145 Deweer-Belçika kararı. Karar ve ayrıntılı bilgi için bkz: **M. Serhat Kaşıkara**, *Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye*, (Adalet Yayınevi 2009) 105.

146 **Gilles Dutertre**, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler*, (Avrupa Konseyi 2003), 181.

147 **Kaşıkara**, (n 144) 194.

148 **İlhan Üzülmöz**, ‘Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Sonuçları’, (2005) (55) TBB Dergisi 41, 62.

149 **Haluk Çolak**, **Mustafa Taşkın**, *Ceza Muhakemesi Kanunu Şerhi*, (Seçkin Yayıncılık 2007), 780.

Muammer Aksoy'un Forum Dergisinde yayımlanan "En Büyük Tehlike: Yersiz Acıma Hissi" başlıklı yazısında yer alan şu cümleler, masumiyet karinesinin ne denli ortadan kalkmış olduğunun açık göstergesidir: "26 Mayıs günü bile bu zulüm makinesinin içinde yer alan, yani DP grubundan istifa etmemiş olan her milletvekilinin aleyhinde bir "suçluluk karinesi" mevcuttur. Yapılacak insaflı ve tarafsız bir muhakeme neticesinde suçsuzlukları meydana çıkıncaya kadar, DP grubuna dahil olan her mebusun, milletvekili yeminine ihanet etmiş ve hiç değilse Ceza Kanunu'nun 146. maddesindeki en ağır suçu işlemiş bir şahıs olarak kilit altında bulundurulması gerekir"¹⁵⁰.

Yine yargılamalar sürecinde çekilen ve sinemalarda gösterilen "Düşükler Yassıadada" filmi de, bir yandan Yassıada'da haksız olarak tutulan kişilerin haysiyetleriyle nasıl alay edildiğini göstermekte, diğer yandan daha yargılamalar bitmeden sanıkların nasıl suçlu ilan edildiklerini açıkça ortaya koymaktadır¹⁵¹.

Gerçekten Yassıada'da 14 Eylül günü gece vakti yargılananlar birden kaldırılmış, hemen giyinmeleri ve hazır olmaları istenmiştir. Bu hazırlık sadece bir film çekimi içindir. O günlerde halk arasında Yassıada'da bulunanların durumunun çok kötü olduğuna dair söylentilerin çıkmış olması sebebiyle askeri yönetim rahatsız olmuş ve hemen sinemalarda gösterilmek üzere bir film hazırlanmasını emretmiştir. Yassıada'da özgürlükleri haksız yere elinden alınan kişiler yeni geliyorlarmış gibi gece yarısı iskeleye götürülüp merdivenlerden yürütülmüşlerdir. Yassıada'da hayatın normal seyrettiğini göstermek için berberde, hastanede, koğuşlarda çekimler yapılmıştır. Fatin Rüştü Zorlu odasında kitap okuma taklidi yaptırılarak, Refik Koraltan kantinden alışveriş yaparken, Perihan Arıburun filmde hafif aksayarak da olsa yürürken, aylardır kamuoyunda görünmeyen Adnan Menderes kamera karşısında zorla yemek yedirilerek kayda alınmıştır¹⁵².

Düşükler Yassıada'da filmi hemen piyasaya sürülmüş ve sinemalarda gösterilmeye başlanmıştır. Bu filmde yapılan anonslarda suçlayıcı ifadeler kullanılmıştır. Örneğin, 'Vatan Cephesi başkumandanı Kemal Aygün', 'Barların haraçbaşısı Faruk Oktay', 'Üniversite gençliğinin amansız celladı Bumin Yamanoglu', 'İşte İstanbul'un kumar, eroin ve cinayet kolektif şirketi' gibi anonslar bunlardan bazılarıdır. Filmde Adnan Menderes'in zorla yemek yediği sahnede Menderes için 'poz vermeden edemez' anonsu yapılmıştır. Celal Bayar'ın görüntülerinde; 'Sofrasında kilosunu 1 liraya satılan siyah havyar bulunmamakla beraber Bayar iştahından bir şey kaybetmiş görünmemektedir' denilmiştir¹⁵³.

Bu film üzerine intihar girişiminde bulunan ancak son anda kurtarılan Celal Bayar, hastanedeki tedavisinden sonra; 'Bize, Yeşilçam oyuncularını gibi film çevirttiler. Revayı hak mıdır bu?' diye isyan etmiştir. Yassıada sakinlerini aşağılayıcı bu filmde de anlaşılacağı üzere daha yargılamalar başlamadan mahkum edilmişlerdir¹⁵⁴.

150 Yazı için bkz. Doğru, (n 7) 30 vd.

151 Bkz. Mehmet Ali Birand, Demirkırat Belgeseli, 32. Gün Arşivi.

152 Bkz. Mehmet Ali Birand, Demirkırat Belgeseli, 32. Gün Arşivi .

153 Bkz. Mehmet Ali Birand, Demirkırat Belgeseli, 32. Gün Arşivi.

154 Bkz. Mehmet Ali Birand, Demirkırat Belgeseli, 32. Gün Arşivi.

SONUÇ

27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle Türkiye Cumhuriyeti'nin meşru hükümet ve yöneticileri derdest edilmiş ve bir adaya kapatılmıştır. Milli Birlik komitesince Anayasa yürürlükten kaldırılmış ve bunun yerine 27 maddelik yeni bir Anayasa kabul edilmiştir. Yassıada'da Yüksek Adalet Divanı adında olağanüstü bir mahkeme kurulmuş, tabii hakim ilkesine aykırı olarak kurulan bu mahkemede Cumhurbaşkanı, hükümet ve TBMM üyeleri ile birçok kamu görevlisi yargılanmıştır. Belirli sanıklar hakkında, belirli bir davaya bakmak üzere kurulmuş ve hakim ve savcılar özel olarak seçilip görevlendirilmiş böyle bir mahkemenin bağımsız ve tarafsız olacağını düşünmek mümkün değildir. Nitekim yapılan yargılamalar boyunca da başta mahkeme başkanı olmak üzere mahkeme heyeti bağımsız ve tarafsız olmadığını göstermiştir.

Yargılamaların seyri ve verilen mahkumiyet kararları incelendiğinde görülmektedir ki, yapılan yargılamalarda ceza muhakemesi hukukunun ve ceza hukukunun temel ilkeleri hiçe sayılmıştır. Kanunsuz cezalar verilmiş, aleyhe hüküm getiren ceza kanunları geçmişe yürütülmüş, yasama sorumsuzluğu göz ardı edilerek milletvekilleri meclis çalışmalarında vermiş oldukları oylardan dolayı cezalandırılmıştır. Hukuk devleti ilkesine aykırı olarak sanıklar gayri insani şartlarda tutulmuş ve insan onuruna yaraşmayan muamelelere maruz bırakılmışlardır. Yargılamalar maddi gerçeğin araştırılması yerine sanıkları rencide etmek ve cezalandırmak için gerekli bir prosedür olarak yürütülmüştür. Adil yargılanma ilkesine uyulmamış, sanıklara meramlarını anlatma imkanı verilmemiştir. Birbiri ile ilgisi olmayan çok sayıdaki konuda davalar anayasal düzeni ihlal davası adı altında birleştirilerek sanıklara mümkün olan en ağır cezaların verilmesinin yolları araştırılmıştır.

Yassıada yargılamaları sürecinde asıl düşündürücü olan ise haksız, adalete aykırı yaptırım ve uygulamaların hakim ve savcılar eliyle yapılması, onların da akıl hocalığını devrin en tanınmış hukuk profesörlerinin yapmış olmasıdır. Özellikle döneminde Yargıtay üyeliği sıfatı olan hukukçuların, hukukçu olmanın onlara yüklediği vicdani sorumluluğu, hak ve adalet dağıtma yönündeki asli görevlerini unutarak bu tür cinayet mahkemelerinde görev kabul etmeleri üzücüdür. Bu vesileyle bu amaçla kurulan kurul ve mahkemelerde görev almayı reddeden mümtaz hukukçular Prof. Dr. Tahir Taner, Yargıtay Başkanı Dr. Recai Seçkin'i saygıyla anmamız gerekir.

Çalışma; genç nesillere özellikle de adalet dağıtma görevi yapan genç hukukçulara ve genç hukukçu adaylarına yakın tarihimizin bu hukuk cinayetleri hakkında bir nebze olsun bilgi vermek gayesiyle hazırlanmıştır.

27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile yönetime elkoyan askeri Cuntanın yönetimi sivil idarecilere devretmesinden sonra Yassıada yargılamalarının meydana getirdiği hukuksuzluklar telafi edilmeye çalışılmış olsa da çok sayıda insan bu yargılamalar sırasında hastalanmış veya ölmüş, çok sayıda sanık hakkında idam cezası verilmiş, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan idam edilmişlerdir. Yassıada yargılamaları Türk yargı tarihinin en acı olaylarından biri olarak tarihimizde yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- Aldıkaçtı O., *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1978).
- Altunkaş A.**, ‘Adil Yargılanma Hakkı – İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü Işığında’, (2007) (1) Maltepe Üniv. Hukuk Fakültesi Dergisi 59.
- Artuk M. E., Yılmaz E.**, ‘765 Sayılı TCK’nın 56’ncı Maddesinin Kaldırılması’, iç Emine Gürsoy Naskali, *Darağacındaki İstiklal Madalyası* (Lale Yayıncılık 2022).
- Artuk M. E., Gökçen A., Alşahin M. E. ve Çakır K.**, *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, (15. Baskı Adalet Yayınevi 2020).
- Aydemir Ş. S.**, *Menderes’in Dramı*, (14. Basım Remzi Kitabevi 2013).
- Cihan E., ‘50. Yılda Ceza Muhakemesi Süjesi Olarak Sanığın Durumu ve Sorgusu’, (1984) L(1-4) İÜHFMD 133.
- Çakır K.**, ‘5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nda Gizliliğin İhlali Suçu ve Ceza Muhakemesi Hukuku İle İlişkisi’ 2012 18(1), MÜHFHAD 227.
- Çelik A.**, *Adil Yargılanma Hakkı Rehberi*, (Anayasa Mahkemesi Yayınları 2014).
- Çolak H., Taşkın M.**, *Ceza Muhakemesi Kanunu Şerhi*, (Seçkin Yayıncılık 2007).
- Doğru O.**, 27 Mayıs Rejimi, (İmge 1998).
- Ebert U.**, *Strafrecht, Allgemeiner Teil*, (3. Auflage C.F. Müller 2001).
- Erdin S.**, ‘Yasaların Dili’, *Mecmua*, (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 2008).
- Erem F., Danışman A. ve Artuk M. E.**, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, (14. Baskı Seçkin Yayınevi Ankara).
- Erman S.**, ‘Hakaret – Karşılıklı Tahkir – Teşrii Masuniyetin Hukuki Mahiyeti ve Şumulu’, (1951) XVII(1-2) İÜHFMD 455.
- Gökçen A., Balcı M., Alşahin M. E. ve Çakır K.**, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, (5. Baskı Adalet Yayınevi 2021).
- Gözübüyük A. Ş., Gölcüklü F.**, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, (8. Baskı Turhan Kitabevi 2009).
- Ilıcak N.**, *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, C. I (Kervan Yayınları 1977).
- Ilıcak N.**, *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, C. II (Kervan Yayınları 1977).
- Kaşıkara M. S.**, *Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye*, (Adalet Yayınevi 2009).
- Karakehya H.**, *Ceza Muhakemesinde Maddi Gerçeğin Tespiti*, (Savaş Yayınevi 2016).
- Naskali E. G.**, ‘Yassıada Anayasa Davasının Müdafası’, iç Emine Gürsoy Naskali, *Darağacındaki İstiklal Madalyası* (Lale Yayıncılık 2022).
- Ortaylı İ.**, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı* (Kronik 2015).
- Öztürk B.**, ‘Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılama Yükümlülüğü’, (2016) 15(1-2) İKÜHFD 413.
- Öztürk B., Tezcan D., Erdem M. R., Sırma Gezer Ö., Saygılar Kırıt Y. F., Alan Akcan E., Özaydın Ö., Erden Tütüncü E., Altınok Villemin D. ve Tok M. C.**, *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, (14. Baskı Seçkin Yayıncılık 2019).
- Sav A.**, ‘Adalet Tarihimize İlişkin Notlar’, (2007) 65(3) Ankara Barosu Dergisi 186.
- Seelmann K.**, *Strafrecht Allgemeiner Teil*, (2. Auflage Helbing Lichtenhahn Verlag 2005).
- Sungur H. H.**, *Anayasayı İhlal Suçları ve T.C.K. 146 cı Maddesi Hükümleri Sâkit İktidarın Sorumluluğu*, (İstanbul Matbaası 1961).
- Şentop M.**, ‘Bir Kanunun Tahlili: 7248 Sayılı Kanun nedir, ne değildir?’ (2020) (42), Yasama Dergisi 97.
- Taşyürek M.**, *Adnan Menderes*, (Anonim Yayıncılık 2009).

Topçu İ., Akılmak Topçu S., 'Adnan Menderes'in Yargılanması ve İdamı', (2017) (61) Akademik Bakış Dergisi 59.

Üzülmez İ., 'Türk Hukukunda Suçsuzluk Karinesi ve Sonuçları', (2005) (55) TBB Dergisi 41.